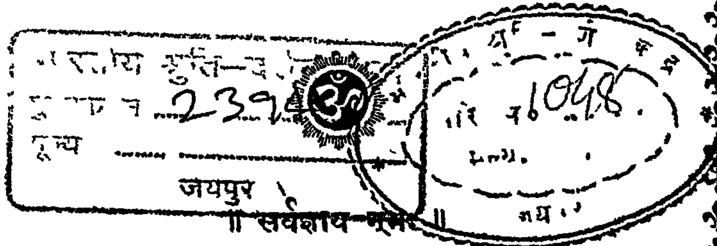
ભગવાનશ્રી કુંદકુંદ-કહાનજૈનશાસ્ત્રમાળા, પુષ્પ-૨૪

સર્વ સામાન્ય પ્રતિક્રમણ આવશ્યક

—: પ્રકાશક :—

શ્રી દિ. જૈન સ્વાધ્યાય મંદિર ટ્રસ્ટ
સોનગઢ (સૌરાષ્ટ્ર)

—: અનુક્રમણિકા :—

બીજું પ્રતિક્રમણ

સૂચના

જેઓ પ્રતિક્રમણ કરતી વખતે મૂળ ગાથાઓ અથવા કવિત સમજી શકતા હોય તેઓએ તે બોલી તેનો ભાવ બરાબર સમજવો. તેઓએ તેનો અર્થ વાંચવાની જરૂર નથી.

× × ×

જેઓ મૂળ ગાથા કે કવિત વાંચીને સમજી શકતા ન હોય તેઓએ નીચે આપેલા અર્થો બોલી પ્રતિક્રમણના ભાવ બરાબર સમજવા તેઓએ તેમનો મૂળપાઠ કે કવિત વાંચવાની જરૂર નથી.

× × ×

જેઓને થોડો વખત હોય તેઓએ લઘુ પ્રતિક્રમણ બોલી તેનો અર્થ બરાબર સમજવો. જેમણે સંવત્સરીને દિવસે કે ધાર્મિક તહેવારોના દિવસે બે પ્રતિક્રમણ કરવા હોય તેઓએ બે પ્રતિક્રમણ કરવાં

× × ×

જે કોઈ આત્માર્થી સ્વલક્ષે આ આવશ્યક ક્રિયાને પ્રતિદિન આત્મશુદ્ધિ માટે કરશે તે જરૂર આત્મશાન્તિ પામશે.

॥ श्री वीतरागाय नमः ॥

સર્વ સામાન્ય પ્રતિક્રમણ આવશ્યક

પ્રતિક્રમણના બે પ્રકાર છેઃ (૧) નિશ્ચય, (૨) વ્યવહાર.

નિશ્ચય પ્રતિક્રમણની *વ્યાખ્યા :—

પૂર્વે કરેલું જે અનેક પ્રકારના વિસ્તારવાળું શુભાશુભ કર્મ તેનાથી જે આત્મા પોતાને નિવર્તાવે છે (પાછો વાળે છે), તે આત્મા પ્રતિક્રમણ છે.

વ્યવહાર પ્રતિક્રમણની ×વ્યાખ્યા :—

પોતાના શુભાશુભ કર્મનો આત્મનિંદાપૂર્વક ત્યાગ કરવાનો ભાવ—આત્માના એવા વિશુદ્ધ પરિણામ કે જેમા અશુભ પરિણામોની નિવૃત્તિ થાય.

પ્રતિક્રમણના નીચે પ્રમાણે છ વિભાગ છે —

(૧) સામાયિક,
(૨) તીર્થંકર ભગવાનની સ્તુતિ,
(૩) વદન,
(૪) પ્રતિક્રમણ,
(૫) કાર્યોત્સર્ગ,
(૬) પ્રત્યાખ્યાન.

---

* સમયસાર ગાથા ૨૮૩

× શ્રાવક પ્રતિક્રમણ (પંડિત નંદલાલકૃત પ્રસ્તાવનામાંથી)

(શ્રી સદ્‌ગુરુદેવની વિનયપૂર્વક આજ્ઞા લઈને અથવા તેઓશ્રી બિરાજમાન ન હોય તો ભગવાન શ્રી સીમંધર પ્રભુની આજ્ઞા લઈને પ્રતિક્રમણ શરૂ કરવું.)

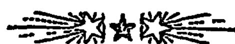
મંગળાચરણ

પાઠ ૧ લો : નમસ્કાર મંત્ર

णमो अरिहंताणं णमो सिद्धाणं णमो आयरियाणं;
णमो उवज्झायाणं णमो लोए सव्वसाहूणं.

અર્થ :—+શ્રી અરિહંતોને નમસ્કાર હો, સિદ્ધોને નમસ્કાર હો, આચાર્યોને નમસ્કાર હો, ઉપાધ્યાયોને નમસ્કાર હો, અને લોકમાં રહેલા સર્વ સાધુઓને નમસ્કાર હો

અરિહંત સિદ્ધ આચાર્ય ને, ઉપાધ્યાય મુનિરાજ
પંચ-પદ વ્યવહારથી, નિશ્ચયે આત્મામાં જ. ૧૦૪*

પાઠ ૨ જો : વંદના (તિક્ખુત્તો)

તિક્ખુત્તો, આયાહિણં, પયાહિણં, વન્દામિ, નમંસામિ, સક્કારેમિ, સમ્માણેમિ, કલ્લાણં, મંગલં, દેવયં, ચેઇયં, પજ્જુવાસામિ.

અર્થ :—પંચ પરમેષ્ઠીને બે હાથ જોડી આવર્તનથી ત્રણ વખત પ્રદક્ષિણા કરી સ્તુતિ કરું છું, નમસ્કાર કરું છું, વિનયથી સત્કાર કરું છું, વિવેકપૂર્વક સન્માન કરું છું હે પૂજ્ય! આપ કલ્યાણરૂપ, મંગલરૂપ, દેવરૂપ, જ્ઞાનરૂપ છો તેથી આપની પર્યુપાસના—સેવા કરું છું

+ આ પંચ પરમેષ્ઠીનું સ્વરૂપ જિજ્ઞાસુઓ મોક્ષમાર્ગપ્રકાશક (ગુજરાતી) પાના ૨ થી ૬ સુધીમાં છે, ત્યાંથી જોઈ લેવું

* યોગીન્દ્રદેવકૃત યોગસારમાંથી.

પાઠ ૩જો*

આત્માના કેવા ભાવને શ્રી ભગવાન સામાયિક કહે છે તે હવે કહેવાય છે—

જે સમતામાં લીન થઈ, કરે અધિક અભ્યાસ,
અખિલ કર્મ તે ક્ષય કરી, પામે શિવપુર વાસ. ૯૨
સર્વ જીવ છે જ્ઞાનમય જાણે સમતા ધાર,
તે સામાયિક જિન કહે, પ્રગટ કરે ભવપાર. ૯૮
રાગદ્વેષ બે ત્યાગીને, ધારે સમતા ભાવ;
સામાયિક ચારિત્ર તે, કહે જિનવર મુનિરાય. ૯૯

विरदो सव्वसावज्जे, तिगुत्तो पिहिदिंदिओ ।
तस्स सामाइगं ठाई, इदि केवलिसासणे ॥ १२५ ॥×

(હરિગીત)

સાવદ્યવિરત, ત્રિગુપ્ત છે ઇન્દ્રિયસમૂહ નિરુદ્ધ છે,
સ્થાયી સમાયિક તેહને ભાખ્યુ શ્રી કેવળીશાસને ૧૨૫

અર્થ:—જે, સર્વ સાવદ્યક્રિયાથી વિરક્ત થઈ ત્રણ ગુપ્તિઓને ધારીને પોતાની ઇન્દ્રિયોને ગોપવે છે તેને સ્થાયી (ખરી) સામાયિક હોય છે, એમ શ્રી કેવળી ભગવાને આગમમા કહ્યુ છે

जो समो सव्वभूदेसु, थावरेसु तसेसु वा ।
तस्स सामाइगं ठाई, इदि केवलिसासणे ॥ १२६ ॥

સ્થાવર અને ત્રસ સર્વ ભૂતસમૂહમાં સમભાવ છે,
સ્થાયી સમાયિક તેહને ભાખ્યું શ્રી કેવલીશાસને ૧૨૬

---

* યોગીન્દ્રદેવકૃત યોગસારમાંથી

× આ ગાથા નં. ૧૨૫ થી ૧૩૩ સુધીની શ્રી નિયમસારની છે.

અર્થ–જે, સર્વ ત્રસ અને સ્થાવર પ્રાણીઓમાં સમતાભાવ રાખે છે તેને જ સ્થાયી (ખરી) સામાયિક હોય છે, એમ શ્રી કેવળી ભગવાને આગમમાં કહ્યુ છે.

जस्स सण्णिहिदो अप्पा, सजमे णियमे तवे ।
तस्स सामाइगं ठाई, इदि केवलिसासणे ॥ १२७ ॥

સંયમ, નિયમ ને તપ વિષે, આત્મા સમીપ છે જેહને,
સ્થાયી સમાયિક તેહને, ભાખ્યુ શ્રી કેવળીશાસને ૧૨૭

અર્થ:—સંયમ પાળતા, નિયમ કરતાં તથા તપ ધરતા એક આત્મા જ જેને સમીપ વર્તે છે, તેને સ્થાયી (ખરી) સામાયિક હોય છે, એમ શ્રી કેવળી ભગવાને આગમમાં કહ્યુ છે

जस्स रागो दु दोसो दु, विगडिं ण जणेति दु ।
तस्स सामाइग ठाई, इदि केवलिसासणे ॥ १२८ ॥

નહિં રાગ અથવા દ્વેષરૂપ, વિકાર જન્મે જેહને,
સ્થાયી સમાયિક તેહને, ભાખ્યું શ્રી કેવળીશાસને. ૧૨૮

અર્થ:–જેને રાગદ્વેષ વિકાર પેદા થતો નથી તેને સ્થાયી (ખરી) સામાયિક હોય છે, એમ શ્રી કેવળી ભગવાને આગમમા કહ્યુ છે

जो दु अट्टं च रुद्द च, झाण वज्जेदि णिच्चसा ।
तस्स सामाइगं ठाई, इदि केवलिसासणे ॥ १२९ ॥

જે નિત્ય વર્જે આર્ત તેમ જ, રૌદ્ર બંને ધ્યાનને,
સ્થાયી સમાયિક તેહને, ભાખ્યું શ્રી કેવળીશાસને. ૧૨૯

અર્થ:–જે નિત્ય આર્ત અને રૌદ્ર ધ્યાનોને ટાળે છે તેને સ્થાયી (ખરી) સામાયિક હોય છે, એમ શ્રી કેવળી ભગવાને આગમમા કહ્યુ છે.

जो दु पुण्णं च पावं च, भावं वज्जेदि णिच्चसा ।
तस्स सामाइगं ठाई, इदि केवलिसासणे ॥ १३० ॥

જો નિત્ય વર્જે પુણ્ય તેમ જ, પાપ બન્ને ભાવને,
સ્થાયી સમાયિક તેહને, ભાખ્યુ શ્રી કેવળીશાસને ૧૩૦

અર્થ:—જે કોઈ નિત્ય પુણ્ય અને પાપભાવોને ત્યાગે છે તેને સ્થાયી (ખરા) સામાયિક હોય છે, એમ શ્રી કેવળી ભગવાને આગમમા કહ્યુ છે.

जो दु हस्सं रई सोगं, अरतिं वज्जेदि णिच्चसा ।
तस्स सामाइगं ठाई, इदि केवलिसासणे ॥ १३१ ॥

जो दुगंछा भयं वेदं, सव्वं वज्जेदि णिच्चसा ।
तस्स सामाइगं ठाई, इदि केवलिसासणे ॥ १३२ ॥

જે નિત્ય વર્જે હાસ્યને, રતિ–અરતિ તેમ જ શોકને,
સ્થાયી સમાયિક તેહને, ભાખ્યું શ્રી કેવળીશાસને ૧૩૧

જે નિત્ય વર્જે ભય–જુગુપ્સા, વર્જતો સૌ વેદને,
સ્થાયી સમાયિક તેહને, ભાખ્યું શ્રી કેવળીશાસને. ૧૩૨

અર્થ:—જે હાસ્ય, શોક, રતિ, અરતિ જુગુપ્સા, ભય, ત્રણ પ્રકારના વેદ એમ સર્વે નોકષાયને નિત્ય દૂર રાખે છે તેને સ્થાયી (ખરી) સામાયિક હોય છે, એમ શ્રી કેવળી ભગવાને આગમમા કહ્યુ છે.

जो दु धम्मं च सुक्कं च, झाणं झाणदि णिच्चसा ।
तस्स सामाइगं ठाई, इदि केवलिसासणे ॥ १३३ ॥

જે નિત્ય ધ્યાવે ધર્મ તેમ જ શુકલ ઉત્તમ ધ્યાનને,
સ્થાયી સમાયિક તેહને, ભાખ્યું શ્રી કેવળીશાસને ૧૩૩

અર્થ.—જે કોઈ, નિત્યે ધર્મધ્યાન અને શુક્લધ્યાનને ધ્યાવે છે તેને સ્થાયી (ખરી) સામાયિક હોય છે એમ શ્રી કેવળી ભગવાને આગમમાં કહ્યું છે.

પાઠ ૪થો

હવે તીર્થંકર ભગવાનની સાચી સ્તુતિનું સ્વરૂપ કહેવામાં આવે છે:—

जो इंदिये जिणत्ता णाणसहावाधिअं मुणदि आदं ।
त खलु जिर्दिदियं ते भणंनि जे णिच्छिदा साहू ॥ ३१ ॥

જીતી ઇંદ્રિયો જ્ઞાનસ્વભાવે, અધિક જાણે આત્મને,
નિશ્ચયવિષે સ્થિત સાધુઓ, ભાખે જિતેંદ્રિય તહને. ૩૧*

અર્થ:—જે, ઇંદ્રિયોને જીતીને જ્ઞાનસ્વભાવવડે અન્યદ્રવ્યથી અધિક આત્માને જાણે છે તેને, જે નિશ્ચયનયમાં સ્થિત સાધુઓ છે તેઓ ખરેખર જિતેંદ્રિય કહે છે

जो मोहं तु जिणित्ता णाणसहावाधिय मुणइ आदं ।
तं जिदमोह साहुं परमट्ठवियाणया विंति ॥ ३२ ॥

જીતી મોહ જ્ઞાનસ્વભાવથી જે, અધિક જાણે આત્મને,
પરમાર્થના વિજ્ઞાયકો તે, સાધુ જિતમોહી કહે ૩૨

અર્થ:—જે મુનિ, મોહને જીતીને પોતાના આત્માને જ્ઞાનસ્વભાવવડે અન્ય દ્રવ્યભાવોથી અધિક જાણે છે તે મુનિને પરમાર્થના જાણનારાઓ જિતમોહ જાણે છે-કહે છે.

जिदमोहस्स दु जइया खीणो मोहो हविज्ज साहुस्स ।
तइया हु खीणमोहो भण्णदि सो णिच्छयविदूहिं ॥ ३३ ॥

---

* પાઠ ૪ તથા ૭મામાં જે ગાથાઓ છે તે શ્રી સમયસારની છે

જિતમોહ સાધુતણો વળી ક્ષય મોહ જ્યારે થાય છે,
નિશ્ચયવિદોથકી તેહને ક્ષીણમોહ નામ કથાય છે ૩૩

અર્થ:—જેણે મોહને જીત્યો છે એવા સાધુને જ્યારે મોહ ક્ષીણ થઈ સત્તામાથી નાશ થાય ત્યારે નિશ્ચયના જાણનારા નિશ્ચયથી તે સાધુને 'ક્ષીણમોહ' એવા નામથી કહે છે

—૦—

આત્માનું સ્વરૂપ જાણવા આત્માના છ પદ । પાઠ કાયોત્સર્ગ (કાઉસગ્ગ) રૂપે કહેવામાં આવે છે:—

(નમસ્કાર મંત્ર બોલવો)

***પાઠ પમો**

અનન્ય શરણના આપનાર એવા શ્રી સદ્ગુરુદેવને
અત્યંત ભક્તિથી નમસ્કાર

શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપ પામ્યા છે એવા જ્ઞાની પુરુષોએ નીચે કહ્યા છે તે છ પદને સમ્યગ્દર્શનના નિવાસના સર્વોત્કૃષ્ટ સ્થાનક કહ્યા છે

પ્રથમ પદ —'આત્મા છે' જેમ ઘટ-પટ આદિ પદાર્થો છે તેમ આત્મા પણ છે અમુક ગુણ હોવાને લીધે જેમ ઘટ—પટ આદિ હોવાનું પ્રમાણ છે, તેમ સ્વપરપ્રકાશક એવી ચૈતન્ય-સત્તાનો પ્રત્યક્ષ ગુણ જેને વિષે છે એવો આત્મા હોવાનું પ્રમાણ છે.

બીજું પદ —'આત્મા નિત્ય છે' ઘટ—પટ આદિ પદાર્થો અમુક કાળવર્તી છે. આત્મા ત્રિકાળવર્તી છે ઘટપટાદિ સંયોગે

* શ્રીમદ્ રાજચંદ્રમાંથી

કરી' પદાર્થ છે. આત્મા 'સ્વભાવે કરીને' પદાર્થ છે, કેમકે તેની ઉત્પત્તિ માટે કોઈ પણ સંયોગો અનુભવયોગ્ય થતા નથી. કોઈપણ સંયોગી દ્રવ્યથી ચેતનસત્તા પ્રગટ થવા યોગ્ય નથી, માટે અનુત્પન્ન છે, અસંયોગી હોવાથી અવિનાશી છે કેમકે જેની કોઈ સંયોગથી ઉત્પત્તિ ન હોય તેને કોઈને વિષે લય પણ હોય નહી.

ત્રીજુંં પદ :—'આત્મા કર્તા છે.' સર્વ પદાર્થ અર્થક્રિયાસંપન્ન છે કંઈ ને કંઈ પરિણામક્રિયા સહિત જ સર્વ પદાર્થ જોવામા આવે છે. આત્મા પણ ક્રિયાસંપન્ન છે ક્રિયાસંપન્ન છે, માટે કર્તા છે તે કર્તાપણું ત્રિવિધ શ્રીજિને વિવેચ્યું છે. પરમાર્થથી સ્વભાવપરિણતિએ 'નિજસ્વરૂપનો કર્તા છે.' અનુપચરિત (અનુભવમાં આવવાયોગ્ય વિશેષ સંબંધસહિત) વ્યવહારથી તે આત્મા દ્રવ્યકર્મનો કર્તા છે, ઉપચારથી ઘર, નગર આદિનો કર્ત્તા છે.

ચોથુંં પદ :—'આત્મા ભોક્તા છે' જે જે કંઈ ક્રિયા છે તે તે સર્વ સફળ છે, નિરર્થક નથી જે કંઈ પણ કરવામા આવે તેનું ફળ ભોગવવામાં આવે એવો પ્રત્યક્ષ અનુભવ છે. વિષ ખાધાથી વિષનુ ફળ, સાકર ખાવાથી સાકરનુ ફળ, અગ્નિસ્પર્શથી તે અગ્નિસ્પર્શનુ ફળ, હિમને સ્પર્શ કરવાથી હિમસ્પર્શનું ફળ જેમ થયા વિના રહેતુ નથી, તેમ કષાયાદિ કે અકષાયાદિ જે કંઈ પરિણામે આત્મા પ્રવર્તે તેનું ફળ પણ થવા યોગ્ય જ થાય છે. તે ક્રિયાનો આત્મા કર્ત્તા હોવાથી ભોક્તા છે

પાંચમુંં પદ —'મોક્ષપદ છે' જે અનુપચરિત વ્યવહારથી જીવને કર્મનું કર્ત્તાપણું નિરૂપણ કર્યું, કર્ત્તાપણુ હોવાથી

ભોક્તાપણું નિરૂપણ કર્યું, તે કર્મનું ટળવાપણું પણ છે, કેમકે પ્રત્યક્ષ કષાયાદિનું તીવ્રપણું અનભ્યાસથી— તેના અપરિચયથી— તેને ઉપશમ કરવાથી તેનું મંદપણુ દેખાય છે, તે ક્ષીણ થવાયોગ્ય દેખાય છે, ક્ષીણ થઈ શકે છે. તે તે બંધભાવ ક્ષીણ થઈ શકવા યોગ્ય હોવાથી તેથી રહિત એવો જે શુદ્ધ આત્મસ્વભાવ તે રૂપ મોક્ષપદ છે.

છઠ્ઠું પદ:—તે 'મોક્ષનો ઉપાય છે' જો કદી કર્મબંધ માત્ર થયા કરે એમ જ હોય તો તેની નિવૃત્તિ કોઈ કાળે સંભવે નહી; પણ કર્મબંધથી વિપરીત સ્વભાવવાળાં એવાં જ્ઞાન, દર્શન, સમાધિ, વૈરાગ્ય, ભક્તિ આદિ સાધન પ્રત્યક્ષ છે. જે સાધનાના બળે કર્મબંધ શિથિલ થાય છે, ઉપશમ પામે છે, ક્ષીણ થાય છે, માટે તે જ્ઞાન, દર્શન, સંયમાદિ મોક્ષપદના ઉપાય છે.

(નમસ્કાર મંત્ર બોલી કાયોત્સર્ગ પારવો.)

શ્રી જ્ઞાનીપુરુષોએ સમ્યગ્દર્શનના મુખ્ય નિવાસભૂત કહ્યાં એવાં આ છ પદ અત્રે સંક્ષેપમાં જણાવ્યાં છે. સમીપમુક્તિગામી જીવને સહજ વિચારમાં તે સપ્રમાણ થવાયોગ્ય છે–પરમ નિશ્ચયરૂપ જણાવાયોગ્ય છે, તેનો સર્વ વિભાગે વિસ્તાર થઈ તેના આત્મામા વિવેક થવાયોગ્ય છે. આ છ પદ અત્યંત સંદેહ-રહિત છે એમ પરમપુરુષે નિરૂપણ કર્યું છે એ છ પદનો વિવેક જીવને સ્વસ્વરૂપ સમજવાને અર્થે કહ્યો છે. અનાદિ સ્વપ્નદશાને લીધે ઉત્પન થયેલો એવો જીવનો અહંભાવ— મમત્વભાવ તે નિવૃત્ત થવાને અર્થે આ છ પદની જ્ઞાનીપુરુષોએ દેશના પ્રકાશી છે તે સ્વપ્નદશાથી રહિત માત્ર પોતાનું સ્વરૂપ છે એમ જો જીવ પરિણામ કરે તો સહજમાત્રમા તે જાગૃત

થઈ સમ્યગ્દર્શનને પ્રાપ્ત થાય, સમ્યગ્દર્શનને પ્રાપ્ત થઈ સ્વસ્વભાવરૂપ મોક્ષને પામે. કોઈ વિનાશી, અશુદ્ધ અને અન્ય એવા ભાવને વિષે તેને હર્ષ, શોક, સંયોગ ઉત્પન્ન ન થાય, તે વિચારે સ્વરૂપને વિષે જ શુદ્ધપણું, સંપૂર્ણપણું, અવિનાશીપણું, અત્યંત આનંદપણું, અંતરરહિત તેના અનુભવમા આવે છે. સર્વ વિભાવપર્યાયમા માત્ર પોતાને અધ્યાસથી ઐક્યતા થઈ છે, તેથી કેવળ પોતાનું ભિન્નપણું જ છે એમ, સ્પષ્ટ—પ્રત્યક્ષ—અત્યંત પ્રત્યક્ષ—અપરોક્ષ તેને અનુભવ થાય છે. વિનાશી અથવા અન્ય પદાર્થના સંયોગને વિષે તેને ઇષ્ટ-અનિષ્ટપણું પ્રાપ્ત થતું નથી. જન્મ, જરા, મરણ, રોગાદિ બાધારહિત સંપૂર્ણ માહાત્મ્યનું ઠેકાણું એવું નિજસ્વરૂપ જાણી, વેદી, તે કૃતાર્થ થાય છે. જે જે પુરુષોને એ છ પદ સપ્રમાણ એવાં પરમપુરુષના વચને આત્માનો નિશ્ચય થયો છે, તે તે પુરુષો સર્વ સ્વરૂપને પામ્યા છે આધિ, વ્યાધિ, ઉપાધિ–સર્વસંગથી રહિત થયા છે, થાય છે અને ભાવિકાળમાં પણ તેમ જ થશે

જે સત્પુરુષોએ જન્મ, જરા, મરણનો નાશ કરવાવાળો—સ્વસ્વરૂપમા સહજ અવસ્થાન થવાનો ઉપદેશ કહ્યો છે, તે સત્પુરુષોને અત્યંત ભક્તિથી નમસ્કાર છે. તેની નિષ્કારણ કરુણાને નિત્યપ્રત્યે નિરંતર સ્તવવામા પણ આત્મસ્વભાવ પ્રગટે છે—એવા સર્વ સત્પુરુષો, તેના ચરણારવિંદ સદાય હૃદયને વિષે સ્થાપન રહો !

જે છ પદથી સિદ્ધ એવું આત્મસ્વરૂપ તે જેનાં વચનને અંગીકાર કર્યે સહજમા પ્રગટે છે, જે આત્મસ્વરૂપ પ્રગટવાથી સર્વકાળ જીવ સંપૂર્ણ આનંદને પ્રાપ્ત થઈ નિર્ભર થાય છે, તે વચનના કહેનાર એવા સત્પુરુષના ગુણની વ્યાખ્યા કરવાને અશક્તિ છે, કેમકે જેનો પ્રત્યુપકાર ન થઈ શકે એવો પરમાત્મ-

ભાવ તે જેણે કંઈ પણ ઇચ્છયા વિના માત્ર નિષ્કારણ કરુણાશીલતાથી આપ્યો, એમ છતા પણ જેણે અન્ય જીવને વિષે આ મારો શિષ્ય છે, અથવા ભક્તિનો કર્તા છે, માટે મારો છે, એમ કદી જોયું નથી, એવા જે સત્પુરુષ, તેને અત્યંત ભક્તિએ ફરી ફરી નમસ્કાર હો !

જે સત્પુરુષોએ સદ્ગુરુની ભક્તિ નિરૂપણ કરી છે, તે ભક્તિ માત્ર શિષ્યના કલ્યાણને અર્થે કહી છે જે ભક્તિને પ્રાપ્ત થવાથી સદ્ગુરુના આત્માની ચેષ્ટાને વિષે વૃત્તિ રહે, અપૂર્વ ગુણ દૃષ્ટિગોચર થઈ અન્ય સ્વચ્છંદ મટે અને સહેજે આત્મબોધ થાય એમ જાણીને જે ભક્તિનું નિરૂપણ કર્યું છે, તે ભક્તિને અને તે સત્પુરુષોને ફરી ફરી ત્રિકાળ નમસ્કાર હો !

જો કદી પ્રગટપણે વર્તમાનમા કેવળજ્ઞાનની ઉત્પત્તિ થઈ નથી, પણ જેના વચનના વિચારયોગે શક્તિપણે કેવળજ્ઞાન છે એમ સ્પષ્ટ જાણ્યુ છે, એમ શ્રદ્ધાપણે કેવળજ્ઞાન થયુ છે, વિચારદશાએ કેવળજ્ઞાન થયુ છે, ઇચ્છાદશાએ કેવળજ્ઞાન થયુ છે મુખ્ય નયના હેતુથી કેવળજ્ઞાન વર્તે છે, તે કેવળજ્ઞાન સર્વ અવ્યાબાધ સુખનુ પ્રગટ કરનાર જેના યોગે સહજમાત્રમા જીવ પામવા યોગ્ય થયો, તે સત્પુરુષના ઉપકારને સર્વોત્કૃષ્ટ ભક્તિએ નમસ્કાર હો ! નમસ્કાર હો ! !

પાઠ છઠ્ઠો : શ્રી સદ્ગુરુ વંદન

અહો ! અહો ! શ્રી સદ્ગુરુ કરુણાસિંધુ અપાર;
આ પામર પર પ્રભુ કર્યો, અહો ! અહો ! ઉપકાર. ૧

શું પ્રભુચરણ કને ધરું, આત્માથી સૌ હીન,
તે તો પ્રભુએ આપિયો, વર્તું ચરણાધીન. ૨.

આ દેહાદિ આજથી, વર્તો પ્રભુ આધીન;
દાસ, દાસ, હું દાસ છું, તેહ પ્રભુનો દીન. ૩.

ષટ સ્થાનક સમજાવીને, ભિન્ન બતાવ્યો આપ,
મ્યાનથકી તરવારવત્, એ ઉપકાર અમાપ. ૪.

જે સ્વરૂપ સમજ્યા વિના, પામ્યો દુખ અનંત;
સમજાવ્યું તે પદ નમું, શ્રીસદ્ગુરુ ભગવંત ૫.

પરમપુરુષ પ્રભુ સદ્ગુરુ, પરમ જ્ઞાન સુખધામ;
જેણે આપ્યું ભાન નિજ, તેને સદા પ્રણામ. ૬.

દેહ છતા જેની દશા, વર્તે દેહાતીત,
તે જ્ઞાનીના ચરણમાં, હો વન્દન અગણિત. ૭.

પાઠ ૭ મો

સમકિતનું સાચુ સ્વરૂપ ભગવાને કેવું કહ્યું છે, તે હવે કહેવામા આવે છે. તે સમજીને સાચી શ્રદ્ધા કરવી. પ્રથમ મુખ્ય તત્વો જે જીવ અને અજીવ તેમનુ સ્વરૂપ.

जीवो चरित्तदसणणाणट्ठिउ तं हि ससमयं जाण ।
पुग्गलकम्मपदेसट्ठियं च तं जाण परसमयं ॥ २ ॥

જીવ ચરિત-દર્શન-જ્ઞાનસ્થિત, સ્વસમય નિશ્ચય જાણવો;
સ્થિત કર્મપુદ્ગલના પ્રદેશે, પરસમય જીવ જાણવો. ૨.

અર્થ:—હે ભવ્ય! જે જીવ દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રમાં સ્થિત થઈ રહ્યો છે તેને નિશ્ચયથી સ્વસમય જાણ, અને જે જીવ પુદ્દગલ-કર્મના પ્રદેશોમાં સ્થિત થયેલ છે તેને પરસમય જાણ,

ववहारोऽभूयत्थो भूयत्थो देसिदो दु सुद्धणओ ।
भूयत्थमस्सिदो खलु सम्माइट्ठी हवइ जीवो ॥ ११ ॥

વ્યવહારનય અભૂતાર્થ દર્શિત, શુદ્ધનય ભૂતાર્થ છે;
ભૂતાર્થને આશ્રિત જીવ સુદૃષ્ટિ નિશ્ચય હોય છે. ૧૧.

અર્થ:—વ્યવહારનય અભૂતાર્થ છે અને શુદ્ધનય ભૂતાર્થ છે–એમ ઋષીશ્વરોએ દર્શાવ્યુ છે, જે જીવ ભૂતાર્થનો આશ્રય કરે છે તે જીવ નિશ્ચયથી સમ્યગ્દૃષ્ટિ છે

भूयत्थेणाभिगदा जीवाजीवा य पुण्णपाव च ।
आसवसंवरणिज्जरबंधो मोक्खो य सम्मत्त ॥ १३ ॥

ભૂતાર્થથી જાણેલ જીવ, અજીવ, વળી પુણ્ય, પાપ ને
આસ્રવ, સંવર, નિર્જરા, બંધ, મોક્ષ તે સમ્યક્ત્વ છે. ૧૩.

અર્થ:—ભૂતાર્થ નયથી જાણેલ જીવ, અજીવ, વળી પુણ્ય, પાપ તથા આસ્રવ, સંવર, નિર્જરા, બંધ અને મોક્ષ એ નવ તત્ત્વ સમ્યક્ત્વ છે

जो पस्सदि अप्पाणं अवद्धपुट्ठं अणण्णयं णियदं ।
अविसेसमसंजुत्तं तं सुद्धणयं वियाणीहि ॥ १४ ॥

અબદ્ધસ્પૃષ્ટ અનન્ય ને જે, નિયત દેખે આત્મને,
અવિશેષ, અણસંયુક્ત તેને, શુદ્ધનય તુ જાણજે. ૧૪.

અર્થ:—જે નય આત્માને બંધ રહિત ને પરના સ્પર્શ રહિત, અન્યપણા રહિત, ચળાચળતા રહિત, વિશેષ રહિત, અન્યના સંયોગ રહિત–એવા પાંચ ભાવરૂપ દેખે છે તેને હે શિષ્ય! તુ શુદ્ધનય જાણ

जो पस्सदि अप्पाणं अबद्धपुट्ठं अणण्णमविसेसं ।
अपदेससन्तमज्झं पस्सदि जिणसासण सव्वं ॥ १५ ॥

અબદ્ધસ્પૃષ્ટ, અનન્ય જે, અવિશેષ દેખે આત્મને,
તે દ્રવ્ય તેમ જ ભાવ જિનશાસન સકલ દેખે ખરે. ૧૫.

અર્થ:—જે પુરુષ આત્માને અબદ્ધસ્પૃષ્ટ, અનન્ય, અવિશેષ (તથા ઉપલક્ષણથી નિયત અને અસંયુક્ત) દેખે છે તે સર્વ જિન-શાસનને દેખે છે—કે જે જિનશાસન બાહ્ય દ્રવ્યશ્રુત તેમ જ અભ્યંતર જ્ઞાનરૂપ ભાવશ્રુતવાળું છે.

सव्वे भावे जह्मा पच्चक्खाई परेत्ति णादूणं ।
तह्मा पच्चक्खाणं णाण णियमा मुणेयव्वं । ३४ ॥

સૌ ભાવને પર જાણીને પચ્ચખાણ ભાવોનું કરે
તેથી નિયમથી જાણવું કે જ્ઞાન પ્રત્યાખ્યાન છે. ૩૪.

અર્થ:—જેથી 'પોતાના સિવાય સર્વ પદાર્થો પર છે' એમ જાણીને પ્રત્યાખ્યાન કરે છે—ત્યાગે છે, તેથી પ્રત્યાખ્યાન જ્ઞાન જ છે એમ નિયમથી જાણવુ. પોતાના જ્ઞાનમા ત્યાગરૂપ અવસ્થા તે જ પ્રત્યાખ્યાન છે, બીજું કાંઈ નથી

अहमिक्को खलु सुद्धो दंसणणाणमइओ सदारूवी ।
णवि अत्थि मज्झ किंचिवि अण्णं परमाणुमित्तंपि ॥ ३८ ॥

હુ એક, શુદ્ધ, સદા અરૂપી જ્ઞાનદર્શનમય ખરે,
કંઈ અન્ય તે મારુ જરી પરમાણુમાત્ર નથી અરે। ૩૮

અર્થ:—દર્શનજ્ઞાનચારિત્રરૂપ પરિણમેલો આત્મા એમ જાણે છે કે, નિશ્ચયથી હુ એક છુ, શુદ્ધ છુ, દર્શનજ્ઞાનમય છુ, સદાઅરૂપી છું, કાંઈ પણ અન્ય પરદ્રવ્ય પરમાણુમાત્ર પણ મારુ નથી એ નિશ્ચય છે

ववहारेण दु एदे जीवस्स हवंति वण्णमादीया ।
गुणठाणता भावा ण दु केई णिच्छयणयस्स ॥ ५६ ॥

વર્ણાદિ ગુણસ્થાનાંત ભાવો જીવના વ્યવહારથી,
પણ કોઈ એ ભાવો નથી આત્માતણા નિશ્ચયથકી ૫૬.

અર્થ:—આ વર્ણથી માંડીને ગુણસ્થાન પર્યંત ભાવો કહેવામાં આવ્યાં તે વ્યવહારનયથી તો જીવના છે (માટે સૂત્રમાં કહ્યા છે), પરંતુ નિશ્ચયનયના મતમાં તેમનામાંનાં કોઈ પણ જીવના નથી.

(૨) જીવ પરનો કર્તા નથી પણ પોતાના ભાવનો કર્તા છે એ બતાવનારું સ્વરૂપ:—

णवि कुव्वइ कम्मगुणे जीवो कम्मं तहेव जीवगुणे ।
अण्णोण्णणिमित्तेण दु परिणामं जाण दोण्हंपि ॥ ८१ ॥

एएण कारणेण दु कत्ता आदा सएण भावेण ।
पुग्गलकम्मकयाणं ण दु कत्ता सव्वभावाणं ॥ ८२ ॥

જીવ કર્મગુણ કરતો નથી નહિ જીવગુણ કર્મો કરે;
અન્યોન્યના નિમિત્તથી પરિણામ બેઉતણા બને ૮૧.
એ કારણે આત્મા ઠરે, કર્તા ખરે નિજ ભાવથી,
પુદ્ગલકરમકૃત સર્વ ભાવોનો કદી કર્તા નથી. ૮૨.

અર્થ:—જીવ કર્મના ગુણોને કરતો નથી તેમ જ કર્મ જીવના ગુણોને કરતું નથી, પરંતુ પરસ્પર નિમિત્તથી બન્નેના પરિણામ જાણો આ કારણે આત્મા પોતાના જ ભાવથી કર્તા (કહેવામા આવે) છે પરંતુ પુદ્ગલકર્મથી કરવામાં આવેલા સર્વ ભાવોનો કર્તા નથી

णिच्छयणयस्स एवं आदा अप्पाणमेव हि करेदि ।
वेदयदि पुणो तं चेव जाण अत्ता दु अत्ताणं ॥ ८३ ॥

આત્મા કરે નિજને જ એ મંતવ્ય નિશ્ચયનયતણું,
વળી ભોગવે નિજને જ આત્મા એમ નિશ્ચય જાણવું ૮૩.

અર્થ:—નિશ્ચયનયનો એમ મત છે કે આત્મા પોતાને જ કરે છે અને વળી આત્મા પોતાને જ ભોગવે છે એમ હે શિષ્ય ! તુ જાણ

उवओगस्स अणाई परिणामा तिण्णि मोहजुत्तस्स।
मिच्छत्त अण्णाणं अविरदिभावो य णायव्वो ॥ ८९ ॥

છે મોહયુત ઉપયોગના, પરિણામ ત્રણ અનાદિના,
—મિથ્યાત્વ ને અજ્ઞાન, અવિરતભાવ એ ત્રણ જાણવા. ૮૯

અર્થ:—અનાદિથી મોહયુક્ત હોવાથી ઉપયોગના અનાદિથી માંડીને ત્રણ પરિણામ છે, તે મિથ્યાત્વ, અજ્ઞાન અને અવિરતભાવ (એ ત્રણ) જાણવા.

एएसु य उवओगो तिविहो सुद्धो णिरंजणो भावो।
जं सो करेदि भावं उवओगो तस्स सो कत्ता ॥ ९० ॥

એનાથી છે ઉપયોગ ત્રણવિધ, શુદ્ધ નિર્મળ ભાવ જે;
જે ભાવ કંઈ પણ તે કરે, તે ભાવનો કર્તા બને. ૯૦

અર્થ:—અનાદિથી ત્રણ પ્રકારના પરિણામ વિકારો હોવાથી આત્માનો ઉપયોગ—જોકે (શુદ્ધનયથી) તે શુદ્ધ, નિરંજન (એક) ભાવ છે તોપણ—ત્રણ પ્રકારનો થયો થકો તે ઉપયોગ જે (વિકારી) ભાવને પોતે કરે છે તે ભાવનો કર્તા થાય છે

जं कुणइ भावमादा कत्ता सो होदि तस्स भावस्स।
कम्मत्तं परिणमदे तम्हि सयं पुग्गलं दव्वं ॥ ९१ ॥

જે ભાવ જીવ કરે અરે! જીવ તેહનો કર્તા બને;
કર્તા થતાં, પુદ્ગલ સ્વય, ત્યા કર્મરૂપે પરિણમે ૯૧.

અર્થ:—આત્મા જે ભાવને કરે છે તે ભાવનો તે કર્તા થાય છે તે કર્તા થતા પુદ્ગલદ્રવ્ય પોતાની મેળે કર્મપણે પરિણમે છે

जदि सो परदव्वाणि य करिज्ज णियमेण तम्मओ होज्ज।
जम्हा ण तम्मओ तेण सो ण तेसिं हवदि कत्ता ॥ ९९ ॥

પરદ્રવ્યને જીવ જો કરે તો જરૂર તન્મય તે બને,
પણ તે નથી તન્મય અરે! તેથી નહિ કર્તા ઠરે. ૯૯

અર્થ:—જો આત્મા પરદ્રવ્યોને કરે તો તે નિયમથી તન્મય અર્થાત્ પરદ્રવ્યમય થઈ જાય, પરંતુ તન્મય નથી તેથી તે તેમનો કર્તા નથી

जं भावं सुहमसुहं करेदि आदा स तस्स खलु कत्ता।
तं तस्स होदि कम्मं सो तस्स दु वेदगो अप्पा ॥१०२॥

જે ભાવ જીવ કરે શુભાશુભ તેહનો કર્તા ખરે,
તેનું બને તે કર્મ, આત્મા તેહનો વેદક બને. ૧૦૨

અર્થ:—આત્મા જે શુભ કે અશુભ (પોતાના) ભાવને કરે છે તે ભાવનો તે ખરેખર કર્તા થાય છે, તે (ભાવ) તેનું કર્મ થાય છે અને તે આત્મા તેનો (તે ભાવરૂપ કર્મનો) ભોક્તા થાય છે.

जो जह्मि गुणे दव्वे सो अण्णह्मि दु ण संकमदि दव्वे।
सो अण्णमसंकंतो कह तं परिणामए दव्वं ॥१०३॥

જે દ્રવ્ય જે ગુણ-દ્રવ્યમાં, નહિ અન્ય દ્રવ્યે સંક્રમે;
અણસંક્રમ્યું તે કેમ અન્ય પરિણમાવે દ્રવ્યને? ૧૦૩

અર્થ:—જે વસ્તુ (અર્થાત્ દ્રવ્ય) જે દ્રવ્યમાં અને ગુણમાં વર્તે છે તે અન્ય દ્રવ્યમાં તથા ગુણમાં સંક્રમણ પામતી નથી (અર્થાત્ બદલાઈને અન્યમાં ભળી જતી નથી), અન્યરૂપે સંક્રમણ નહિ પામી થકી તે (વસ્તુ), અન્ય વસ્તુને કેમ પરિણમાવી શકે?

जं कुणदि भावमादा कत्ता सो होदि तस्स कम्मस्स।
णाणिस्स स णाणमओ अण्णाणमओ अणाणिस्स ॥१२६॥

જે ભાવને આત્મા કરે, કર્તા બને તે કર્મનો;
તે જ્ઞાનમય છે જ્ઞાનીનો, અજ્ઞાનમય અજ્ઞાનીનો ૧૨૬

અર્થ:—આત્મા જે ભાવને કરે છે તે ભાવરૂપ કર્મનો તે કર્તા થાય છે, જ્ઞાનીને તો તે ભાવ જ્ઞાનમય છે અને અજ્ઞાનીને અજ્ઞાનમય છે.

णाणमया भावाओ णाणमओ चेव जायए भावो ।
जह्मा तह्मा णाणिस्स सव्वे भावा हु णाणमया ॥१२८॥
अण्णाणमया भावा अण्णाणो चेव जायए भावो ।
जह्मा तह्मा भावा अण्णाणमया अणाणिस्स ॥१२९॥

વળી જ્ઞાનમય કો ભાવમાંથી, જ્ઞાનભાવ જ ઉપજે,
તે કારણે જ્ઞાનીતણા સૌ ભાવ જ્ઞાનમયી ખરે ૧૨૮

અજ્ઞાનમય કો ભાવથી, અજ્ઞાનભાવ જ ઉપજે,
તે કારણે અજ્ઞાનીના, અજ્ઞાનમય ભાવો બને ૧૨૯

અર્થ:—કારણ કે જ્ઞાનમય ભાવમાંથી જ્ઞાનમય જ ભાવ ઉત્પન્ન થાય છે તેથી જ્ઞાનીના સર્વ ભાવો ખરેખર જ્ઞાનમય જ હોય છે અને,-કારણ કે અજ્ઞાનમય ભાવમાંથી અજ્ઞાનમય જ ભાવ ઉત્પન્ન થાય છે તેથી અજ્ઞાનીના ભાવો અજ્ઞાનમય જ હોય છે

कणयमया भावादो जायंते कुंडलादयो भावा ।
अयमयया भावादो जह जायंते तु कडयादी ॥१३०॥
अण्णाणमया भावा अणाणिणो बहुविहा वि जायंते ।
णाणिस्स दु णाणमया सव्वे भावा तहा होंति ॥१३१॥

જ્યમ કનકમય કો ભાવમાંથી, કુંડલાદિક ઉપજે,
પણ લોહમય કો ભાવથી કટકાદિ ભાવો નીપજે ૧૩૦

ત્યમ ભાવ બહુવિધ ઉપજે, અજ્ઞાનમય અજ્ઞાનીને,
પણ જ્ઞાનીને તો સર્વ ભાવો જ્ઞાનમય એમ જ બને. ૧૩૧

અર્થ:—જેમ સુવર્ણમય ભાવમાંથી સુવર્ણમય કુંડળ વગેરે ભાવો થાય છે અને લોહમય ભાવમાથી લોહમય કડા વગેરે ભાવો થાય છે, તેમ અજ્ઞાનીને (અજ્ઞાનમય ભાવમાંથી) અનેક પ્રકારના અજ્ઞાનમય ભાવો થાય છે અને જ્ઞાનીને (જ્ઞાનમય ભાવમાથી) સર્વ જ્ઞાનમય ભાવો થાય છે.

૩. પુણ્ય અને પાપનું સ્વરૂપ

कम्ममसुहं कुसीलं सुहकम्मं चावि जाणह सुसीलं ।
कह तं होदि सुसीलं जं संसारं पवेसेदि ॥१४५॥

છે કર્મ અશુભ કુશીલ ને, જાણો સુશીલ શુભકર્મને!
તે કેમ હોય સુશીલ જે, સંસારમાં દાખલ કરે? ૧૪૫

અર્થ:—અશુભ કર્મ કુશીલ છે (–ખરાબ છે) અને શુભ કર્મ સુશીલ છે (–સારુ છે) એમ તમે જાણો છો! તે સુશીલ કેમ હોય કે જે (જીવને) સંસારમા પ્રવેશ કરાવે છે?

सोवण्णियं पि णियलं बंधदि कालायसं पि जह पुरिसं ।
बंधदि एवं जीव सुहमसुहं वा कदं कम्मं ॥१४६॥

જ્યમ લોહનું ત્યમ કનકનું, જંજીર જકડે પુરુષને,
એવી રીતે શુભ કે અશુભ કૃત, કર્મ બાંધે જીવને ૧૪૬

અર્થ:—જેમ સુવર્ણની બેડી પણ પુરુષને બાંધે છે અને લોખંડની પણ બાંધે છે, તેવી રીતે શુભ તેમ જ અશુભ કરેલુ કર્મ જીવને (અવિશેષપણે) બાંધે છે

परमट्ठम्हि दु अठिदो जो कुणदि तवं वदं च धारेई ।
तं सव्वं बालतवं बालवदं विंति सव्वण्हू ॥१५२॥

પરમાર્થમાં અણુસ્થિત જે તપને કરે, વ્રતને ધરે,
સઘળુય તે તપ બાળ ને વ્રત બાળ સર્વજ્ઞો કહે. ૧૫૨

અર્થ:—પરમાર્થમાં અસ્થિત એવો જે જીવ તપ કરે છે તથા વ્રત ધારણ કરે છે, તેના તે સર્વ તપ અને વ્રતને સર્વજ્ઞો બાળતપ અને બાળવ્રત કહે છે.

वदणियमाणि धरंता सीलाणि तहा तवं च कुव्वंता ।
परमट्ठबाहिरा जे णिव्वाणं ते ण विंदंति ॥१५३॥

વ્રતનિયમને ધારે ભલે, તપશીલને પણ આચરે,
પરમાર્થથી જે બાહ્ય તે નિર્વાણપ્રાપ્તિ નહિ કરે. ૧૫૩.

અર્થ:—વ્રત અને નિયમો ધારણ કરતા હોવા છતાં તેમ જ શીલ અને તપ કરતા હોવા છતા જેઓ પરમાર્થથી બાહ્ય છે (અર્થાત્ પરમ પદાર્થરૂપ જ્ઞાનનુ એટલે કે જ્ઞાનસ્વરૂપ આત્માનુ જેમને શ્રદ્ધાન નથી) તેઓ નિર્વાણને પામતા નથી

परमट्ठबाहिरा जे ते अण्णाणेण पुण्णमिच्छंति ।
संसारगमणहेदुं वि मोक्खहेदुं अजाणंता ॥१५४॥

પરમાર્થબાહ્ય જીવો અરે! જાણે ન હેતુ મોક્ષનો,
અજ્ઞાનથી તે પુણ્ય ઇચ્છે હેતુ જે સસારનો. ૧૫૪.

અર્થ·—જેઓ પરમાર્થથી બાહ્ય છે તેઓ મોક્ષના હેતુને નહિ જાણતા થકા—જોકે પુણ્ય સસારગમનનો હેતુ છે તોપણ અજ્ઞાનથી પુણ્યને (મોક્ષનો હેતુ જાણીને) ઇચ્છે છે

सो सव्वणाणदरिसी कम्मरएण णियेणवच्छण्णो ।
संसारसमावण्णो ण विजाणदि सव्वदो सव्वं ॥१६०॥

તે સર્વજ્ઞાની-દર્શી પણ નિજ કર્મરજ-આચ્છાદને,
સંસારપ્રાપ્ત ન જાણતો તે સર્વ રીતે સર્વને. ૧૬૦.

અર્થ:—તે આત્મા (સ્વભાવથી) સર્વને જાણનારો તથા દેખનારો છે તોપણ પોતાના કર્મમળથી ખરડાયો—વ્યાપ્ત થયો—થકો સંસારને પ્રાપ્ત થયેલો તે સર્વ પ્રકારે સર્વને જાણતો નથી

(૪) આસ્રવનું સ્વરૂપ

[જીવમા થતા વિકારી ભાવો (આસ્રવ) છોડવા લાયક છે એમ બતાવનારુ સ્વરૂપ]

मिच्छत्तं अविरमणं कसायजोगा य सण्णसण्णा दु ।
बहुविहभेया जीवे तस्सेव अणण्णपरिणामा ॥१६४॥

णाणावरणादीयस्स ते दु कम्मस्स कारण होंति ।
तेसिं पि होदि जीवो य रागदोसादिभावकरो ॥१६५॥

મિથ્યાત્વ ને અવિરત, કષાયો, યોગ સંજ્ઞ અસંજ્ઞ છે,
એ વિવિધ ભેદે જીવમાં, જીવના અનન્ય પરિણામ છે ૧૬૪

વળી તેહ જ્ઞાનાવરણઆદિક કર્મના કારણ બને,
ને તેમનું પણ જીવ બને જે રાગદ્વેષાદિક કરે ૧૬૫

અર્થ:—મિથ્યાત્વ, અવિરમણ, કષાય અને યોગ—એ આસ્રવો સંજ્ઞ (અર્થાત્ ચેતનના વિકાર) પણ છે અને અસંજ્ઞ (અર્થાત્ પુદ્ગલના વિકાર) પણ છે વિવિધ ભેદવાળા સંજ્ઞ આસ્રવો—કે જેઓ જીવમાં ઉત્પન્ન થાય છે તેઓ—જીવના જ અનન્ય પરિણામ છે વળી અસંજ્ઞ આસ્રવો જ્ઞાનાવરણ આદિ કર્મનુ કારણ (નિમિત્ત) થાય છે અને તેમને પણ (અર્થાત અસંજ્ઞ આસ્રવોને પણ કર્મબંધનુ નિમિત્ત થવામાં) રાગદ્વેષ આદિ ભાવ કરનારો જીવ કારણ (નિમિત્ત) થાય છે.

जाव ण वेदि विसेसतरं तु आदासवाण दोह्लंपि ।
अण्णाणी तावदु सो कोहादिसु वट्टदे जीवो ॥६९॥

कोहादिसु वट्टंतस्स तस्स कम्मस्स संचओ होदी ।
जीवस्सेवं बंधो भणिदो खलु सव्वदरसीहिं ॥७०॥

આત્મા અને આસ્રવતણો, જ્યા ભેદ જીવ જાણે નહિ,
ક્રોધાદિમા સ્થિતિ ત્યા લગી, અજ્ઞાની એવા જીવની. ૬૯

જીવ વર્તતાં ક્રોધાદિમા, સંચય કરમનો થાય છે,
સહુ સર્વદર્શી એ રીતે, બધન કહે છે જીવને ૭૦

અર્થ:—જીવ જ્યાંસુધી આત્મા અને આસ્રવ–એ બન્નેના તફાવત અને ભેદને જાણતો નથી ત્યાંસુધી તે અજાની રહ્યો થકો ક્રોધાદિક આસ્રવોમા પ્રવર્તે છે, ક્રોધાદિકમાં વર્તતા તેને કર્મનો સચય થાય છે. ખરેખર આ રીતે જીવને કર્મોનો બધ સર્વજ્ઞદેવોએ કહ્યો છે.

जइया इमेण जीवेण अप्पणो आसवाण य तहेव ।
णादं होदि विसेसंतरं तु तइया ण बंधो से ॥७१॥

આ જીવ જ્યારે આસ્રવોનું, તેમ નિજ આત્માતણું,
જાણે વિશેષાંતર, તદા બધન નહિ તેને થતુ ૭૧

અર્થ:—જ્યારે આ જીવ આત્મા અને આસ્રવોના તફાવત અને ભેદને જાણે ત્યારે તેને બધ થતો નથી

णादूण आसवाणं असुचित्तं च विवरीयभाव च ।
दुक्खस्स कारणं ति य तदो णियत्तिं कुणदि जीवो ॥७२॥

અશુચિપણુ વિપરીતતા એ, આસ્રવોના જાણીને,
વળી જાણીને દુઃખકારણો, એથી નિવર્તન જીવ કરે. ૭૨

અર્થ:—આસ્રવોનુ અશુચિપણુ અને વિપરીતપણુ તથા તેઓ દુઃખના કારણ છે એમ જાણીને જીવ તેમનાથી નિવૃત્તિ કરે છે.

जीवणिबद्धा एए अधुव अणिच्चा तहा असरणा य ।
दुक्खा दुक्खफलात्ति य णादूण णिवत्तए तेहिं ॥७४॥

આ સર્વ જીવનિબદ્ધ, અધ્રુવ, શરણહીન, અનિત્ય છે,
એ દુઃખ, દુઃખફળ જાણીને, એનાથી જીવ પાછો વળે. ૭૪

અર્થ:—આ આસ્રવો જીવની સાથે નિબદ્ધ છે, અધ્રુવ છે, અનિત્ય છે તેમ જ અશરણ છે, વળી તેઓ દુઃખરૂપ છે, દુ:ખ જ જેમનુ ફળ છે એવા છે—એવુ જાણીને જ્ઞાની તેમનાથી નિવૃત્તિ કરે છે.

૫. સંવરનુ સ્વરૂપ

(જીવના શુભાશુભ ભાવો કેમ અટકાવવા તે
બતાવનારું સ્વરૂપ)

उवओगे उवओगो कोहादिसु णत्थि को वि उवओगो ।
कोहो कोहे चेव हि उवओगे णत्थि खलु कोहो ॥१८१॥

ઉપયોગમા ઉપયોગ, કો ઉપયોગ નહિ ક્રોધાદિમાં,
છે ક્રોધ ક્રોધ મહી જ, નિશ્ચય ક્રોધ નહિ ઉપયોગમાં. ૧૮૧

અર્થ:—ઉપયોગ ઉપયોગમા છે, ક્રોધાદિકમાં કોઈ ઉપયોગ નથી; વળી ક્રોધ ક્રોધમા જ છે, ઉપયોગમા નિશ્ચયથી ક્રોધ નથી.

जह कणयमग्गितवियं पि कणयभावं ण तं परिच्चयदि ।
तह कम्मोदयतविदो ण जहदि णाणी दु णाणित्तं ॥१८४॥

જ્યમ અગ્નિતપ્ત સુવર્ણ પણ નિજ સ્વર્ણભાવ નહિ તજે,
ત્યમ કર્મઉદયે તપ્ત પણ જ્ઞાની ન જ્ઞાનીપણું તજે. ૧૮૪

અર્થ:—જેમ સુવર્ણ અગ્નિથી તપ્ત થયું થકું પણ તેના સુવર્ણપણાને છોડતું નથી તેમ જ્ઞાની કર્મના ઉદયથી તપ્ત થયો થકો પણ જ્ઞાનીપણાને છોડતો નથી.

सुद्धं तु वियाणंतो सुद्धं चेवप्पयं लहइ जीवो ।
जाणंतो दु असुद्धं असुद्धमेवप्पयं लहइ ॥१८६॥

જે શુદ્ધ જાણે આત્મને તે શુદ્ધ આત્મ જ મેળવે,
અણુશુદ્ધ જાણે આત્મને અણુશુદ્ધ આત્મ જ તે લહે. ૧૮૬

અર્થ:—શુદ્ધ આત્માને જાણતો—અનુભવતો જીવ શુદ્ધ આત્માને જ પામે છે અને અશુદ્ધ આત્માને જાણતો—અનુભવતો જીવ અશુદ્ધ આત્મા જ પામે છે.

अप्पाणमप्पणा रुंधिऊण दोपुण्णपावजोग्गेसु ।
दंसणणाणह्मि ठिदो इच्छाविरदो य अण्णह्मि ॥१८७॥
जो सव्वसंगमुक्को झायदि अप्पाणमप्पणा अप्पा ।
णवि कम्मं णोकम्मं चेदा चिंतेदि एयत्तं ॥१८८॥
अप्पाणं झायंतो दंसणणाणमओ अणण्णमओ ।
लहइ अचिरेण अप्पाणमेव सो कम्मपविमुक्कं ॥१८९॥

પુણ્યપાપયોગથી રોકીને નિજ આત્મને આત્મા થકી,
દર્શન અને જ્ઞાને ઠરી પરદ્રવ્યઇચ્છા પરિહરી ૧૮૭
જે સર્વસંગવિમુક્ત ધ્યાવે આત્મને આત્મા વડે,—
—નહિ કર્મ કે નોકર્મ, ચેતક ચેતતો એકત્વને ૧૮૮
તે આત્મ ધ્યાતો, જ્ઞાનદર્શનમય, અનન્યમયી ખરે,
બસ અલ્પકાળે કર્મથી પ્રવિમુક્ત આત્માને વરે. ૧૮૯

અર્થ:—આત્માને આત્મા વડે બે પુણ્યપાપરૂપ શુભાશુભ યોગોથી રોકીને દર્શનજ્ઞાનમાં સ્થિત થયો થકો અને અન્ય (વસ્તુ)ની ઈચ્છાથી

વિરમ્યો થકો, જે આત્મા, (ઇચ્છારહિત થવાથી) સર્વ સંગથી રહિત થયો થકો, (પોતાના આત્માને આત્મા વડે ધ્યાવે છે—કર્મ અને નોકર્મને ધ્યાતો નથી, (પોતે) *ચેતયિતા હોવાથી એકત્વને જ ચિંતવે છે—ચેતે છે—અનુભવે છે, તે (આત્મા), આત્માને ધ્યાતો, દર્શનજ્ઞાનમય અને ×અનન્યમય થયો થકો, અલ્પકાળમા જ કર્મથી રહિત આત્માને પામે છે

—*—

(૬) નિર્જરાનું સ્વરૂપ.

સંવરપૂર્વક જે પૂર્વના વિકારી ભાવોને તથા પૂર્વે બાંધેલા કર્મોને ટાળે છે તેને નિર્જરા કહે છે તે બતાવનારું સ્વરૂપ.

उदयविवागो विविहो कम्माणं वण्णिओ जिणवरेहिं ।
ण दु ते मज्झ सहावा जाणगभावो दु अहमिक्को ॥१९८॥

કર્મોતણો જે વિવિધ ઉદય-વિપાક જિનવર વર્ણવ્યો,
તે મુજ સ્વભાવો છે નહિ, હું એક જ્ઞાયકભાવ છું. ૧૯૮

અર્થ—કર્મોના ઉદયનો વિપાક (ફળ) જિનવરોએ અનેક પ્રકારનો વર્ણવ્યો છે, તે મારા સ્વભાવો નથી, હુ તો એક જ્ઞાયકભાવ છુ.

पुग्गलकम्मं रागो तस्स विवागोदओ हवदि एसो ।
ण दु एस मज्झ भावो जाणगभावो दु अहमिक्को ॥१९९॥

પુદ્ગલકરમરૂપ રાગનો જ વિપાકરૂપ છે ઉદય આ,
આ છે નહિ મુજ ભાવ, નિશ્ચય એક જ્ઞાયકભાવ છું. ૧૯૯

અર્થ:—રાગ પુદ્ગલકર્મ છે, તેનો વિપાકરૂપ ઉદય આ છે, આ મારો ભાવ નથી, હુ તો નિશ્ચયથી એક જ્ઞાયકભાવ છુ

* ચેતયિતા=ચેતનાર, દેખનાર—જાણનાર.
× અનન્ય=અન્યમય નહિ એવો.

एवं सम्मदिट्ठी अप्पाणं मुणदि जाणगसहावं ।
उदयं कम्मविवागं य मुअदि तच्च वियाणतो ॥२००॥

સુદષ્ટિ એ રીત આત્મને, જ્ઞાયકસ્વભાવ જ જાણતો,
ને ઉદય કર્મવિપાકરૂપ તે, તત્ત્વજ્ઞાયક છોડતો. ૨૦૦

અર્થ:—આ રીતે સમ્યગ્દષ્ટિ આત્માને (પોતાને) જ્ઞાયકસ્વભાવ જાણે છે અને તત્ત્વને અર્થાત્ યથાર્થ સ્વરૂપને જાણતો થકો કર્મના વિપાકરૂપ ઉદયને છોડે છે.

परमाणुमित्तयंपि दु रायादीण तु विज्जदे जस्स ।
ण वि सो जाणदि अप्पाणय तु सव्वागमधरो वि ॥२०१

અણુમાત્ર પણ રાગાદિનો સદ્ભાવ વર્તે જેહને,
તે સર્વ આગમધર ભલે પણ જાણતો નહિ આત્મને ૨૦૧

અર્થ:—ખરેખર જે જીવને પરમાણુમાત્ર—લેશમાત્ર પણ રાગાદિક વર્તે છે તે જીવ ભલે સર્વ આગમ ભણેલો હોય તોપણ આત્માને નથી જાણતો

मज्झ परिग्गहो जइ तदो अहमजीवदं तु गच्छेज्ज ।
णादेव अहं जह्मा तह्मा ण परिग्गहो मज्झ ॥२०८॥

પરિગ્રહ કદી મારો બને તો, હું અજીવ બનું ખરે,
હું તો ખરે જ્ઞાતા જ તેથી, નહિ પરિગ્રહ મુજ બને. ૨૦૮

અર્થ:—જો પરદ્રવ્ય—પરિગ્રહ મારો હોય તો હું અજીવપણાને પામુ. કારણ કે હું તો જ્ઞાતા જ છુ તેથી (પરદ્રવ્યરૂપ) પરિગ્રહ મારો નથી.

छिज्जदु वा भिज्जदु वा णिज्जदु वा अहव जादु विप्पलयं ।
जह्मा तह्मा गच्छदु तहवि हु ण परिग्गहो मज्झ ॥२०९॥

છેદાવ, વા ભેદાવ, કો લઈ જાવ, નષ્ટ બનો ભલે,
વા અન્ય કો રીત જાવ, પણ પરિગ્રહ નથી મારો ખરે ૨૦૯

અર્થ.—છેદાઈ જાઓ, અથવા ભેદાઈ જાઓ, અથવા કોઈ લઈ જાઓ, અથવા નષ્ટ થઈ જાઓ, અથવા તો ગમે તે રીતે જાઓ તોપણ ખરેખર પરિગ્રહ મારો નથી

अपरिग्गहो अणिच्छो भणिदो णाणी य णिच्छदे धम्म ।
अपरिग्गहो अधम्मस्स जाणगो तेण सो होदि ॥२१०॥

અનિચ્છક કહ્યો અપરિગ્રહી, જ્ઞાની ન ઇચ્છે પુણ્યને,
તેથી ન પરિગ્રહી પુણ્યનો તે, પુણ્યનો જ્ઞાયક રહે ૨૧૦

અર્થ—અનિચ્છકને અપરિગ્રહી કહ્યો છે અને જ્ઞાની ધર્મને (પુણ્યને) ઇચ્છતો નથી, તેથી તે ધર્મનો પરિગ્રહી નથી, (ધર્મનો) જ્ઞાયક જ છે

अपरिग्गहो अणिच्छो भणिदो णाणी य णिच्छदि अधम्म ।
अपरिग्गहो अधम्मस्स जाणगो तेण सो होदि ॥२११॥

અનિચ્છક કહ્યો અપરિગ્રહી, જ્ઞાની ન ઇચ્છે પાપને,
તેથી ન પરિગ્રહી પાપનો તે, પાપનો જ્ઞાયક રહે. ૨૧૧

અર્થ:—અનિચ્છકને અપરિગ્રહી કહ્યો છે અને જ્ઞાની અધર્મને (પાપને) ઇચ્છતો નથી તેથી તે અધર્મનો પરિગ્રહી નથી, (અધર્મનો) જ્ઞાયક જ છે

सम्मद्दिट्ठी जीवा णिस्संका होंति णिब्भया तेण ।
सत्तभयविप्पमुक्का जह्मा तह्मा दु णिस्संका ॥२२८॥

સમ્યક્ત્વવંત જીવો નિઃશંકિત, તેથી છે નિર્ભય અને,
છે સપ્તભયપ્રવિમુક્ત જેથી, તેથી તે નિઃશંક છે. ૨૨૮

અર્થ:—સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવો નિઃશંક હોય છે તેથી નિર્ભય હોય છે; અને કારણ કે સપ્ત ભયથી રહિત હોય છે તેથી નિઃશંક હોય છે (–અડોલ હોય છે.)

जो चत्तारि वि पाए छिंददि ते कम्मबंधमोहकरे ।
सो णिस्संको चेदा सम्मादिट्ठी मुणेयव्वो ॥२२९॥

જે કર્મબંધનમોહકર્તા પાદ ચારે છેદતો,
ચિન્મૂર્તિ તે શંકારહિત સમકિતદૃષ્ટિ જાણવો. ૨૨૯

અર્થ:—જે *ચેતયિતા, કર્મબંધ સંબંધી મોહ કરનારા (અર્થાત્ જીવ નિશ્ચયથી કર્મવડે બંધાયો છે એવો ભ્રમ કરનારા) મિથ્યાત્વાદિ ભાવોરૂપ ચારે પાયાને છેદે છે, તે નિઃશંક સમ્યગ્દૃષ્ટિ જાણવો.

जो दु ण करेदि कंखं कम्मफलेसु तह सव्वधम्मेसु ।
सो णिक्कंखो चेदा सम्मादिट्ठी मुणेयव्वो ॥२३०॥

જે કર્મફળ ને સર્વ ધર્મ તણી ન કાંક્ષા રાખતો,
ચિન્મૂર્તિ તે કાંક્ષારહિત સમકિતદૃષ્ટિ જાણવો. ૨૩૦

અર્થ:—જે ચેતયિતા કર્મોના ફળો પ્રત્યે તથા સર્વ ધર્મો પ્રત્યે કાંક્ષા કરતો નથી તે નિષ્કાંક્ષ સમ્યગ્દૃષ્ટિ જાણવો.

जो ण करेदि जुगुप्पं चेदा सव्वेसिमेव धम्माण ।
सो खलु णिव्विदिगिच्छो सम्मादिट्ठी मुणेयव्वो ॥२३१॥

સૌ કોઈ ધર્મ વિષે જુગુપ્સાભાવ જે નહિ ધારતો,
ચિન્મૂર્તિ નિર્વિચિકિત્સ સમકિતદૃષ્ટિ નિશ્ચય જાણવો. ૨૩૧

અર્થ:—જે ચેતયિતા બધાય ધર્મો (વસ્તુના સ્વભાવો) પ્રત્યે જુગુપ્સા (ગ્લાનિ) કરતો નથી તે નિશ્ચયથી નિર્વિચિકિત્સ (-વિચિકિત્સા દોષ રહિત) સમ્યગ્દૃષ્ટિ જાણવો.

* ચેતયિતા = ચેતનાર, જાણનાર–દેખનાર; આત્મા.

जा हवइ असम्मूढो चेदा सद्दिट्ठि सव्वभावेसु ।
सो खलु अमूढदिट्ठी सम्मादिट्ठी मुणेयव्वो ॥२३२॥

સંમૂઢ નહિ જે સર્વ ભાવે, સત્ય દૃષ્ટિ ધારતો,
તે મૂઢદૃષ્ટિરહિત સમકિતદૃષ્ટિ નિશ્ચય જાણવો. ૨૩૨

અર્થ—જે ચેતયિતા સર્વ ભાવોમાં અમૂઢ છે–યથાર્થ દૃષ્ટિવાળો છે, તે ખરેખર અમૂઢદૃષ્ટિ સમ્યગ્દૃષ્ટિ જાણવો.

जो सिद्धभत्तिजुत्तो उपगूहणगो दु सव्वधम्माणं ।
सो उवगूहणकारी सम्मादिट्ठी मुणेयव्वो ॥२३३॥

જે સિદ્ધભક્તિસહિત છે ઉપગૂહક છે સૌ ધર્મનો,
ચિન્મૂર્તિ તે ઉપગૂહનકર સમકિતદૃષ્ટિ જાણવો. ૨૩૩

અર્થ:—જે (ચેતયિતા) સિદ્ધની (શુદ્ધાત્માની) ભક્તિ સહિત છે અને પર વસ્તુના સર્વ ધર્મોને ગોપવનાર છે (અર્થાત્ રાગાદિ પરભાવોમા જોડાતો નથી) તે ઉપગૂહનકારી સમ્યગ્દૃષ્ટિ જાણવો.

उम्मग्गं गच्छंतं सगंपि मग्गे ठवेदि जो चेदा ।
सो ठिदिकरणाजुत्तो सम्मादिट्ठी मुणेयव्वो ॥२३४॥

ઉન્માર્ગગમને સ્વાત્મને પણ માર્ગમાં જે સ્થાપતો,
ચિન્મૂર્તિ તે સ્થિતિકરણયુત, સમકિતદૃષ્ટિ જાણવો. ૨૩૪

અર્થ:—જે ચેતયિતા ઉન્માર્ગે જતા પોતાના આત્માને પણ માર્ગમા સ્થાપે છે, તે સ્થિતિકરણયુક્ત (સ્થિતિકરણગુણ સહિત) સમ્યગ્દૃષ્ટિ જાણવો.

जो कुणदि वच्छलत्तं तियेह्व साहूण मोक्खमग्गम्मि ।
सो वच्छलभावजुदो सम्मादिट्ठी मुणेयव्वो ॥२३५॥

જે મોક્ષમાર્ગે 'સાધુ'ત્રયનું, વત્સલત્વ કરે અહો !
ચિન્મૂર્તિ તે વાત્સલ્યયુત સમકિતદૃષ્ટિ જાણવો. ૨૩૫

અર્થ:—જે (ચેતયિતા) મોક્ષમાર્ગમાં રહેલા સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રરૂપી ત્રણ સાધકો—સાધનો પ્રત્યે (અથવા વ્યવહારે આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને મુનિ—એ ત્રણ સાધુઓ પ્રત્યે) વાત્સલ્ય કરે છે, તે વત્સલભાવયુક્ત (વત્સલભાવ સહિત) સમ્યગ્દૃષ્ટિ જાણવો.

विज्जारहमारूढो मणोरहपहेसु भमइ जो चेदा ।
सो जिणणाणपहावी सम्मादिट्ठी मुणेयव्वो ॥२३६॥

ચિન્મૂર્તિ મન-રથપંથમાં, વિદ્યારથારૂઢ ઘૂમતો,
તે જિનજ્ઞાનપ્રભાવકર, સમકિતદૃષ્ટિ જાણવો ૨૩૬

અર્થ:—જે ચેતયિતા વિદ્યારૂપી રથમાં આરૂઢ થયો થકો (-ચડ્યો થકો) મનરૂપી રથ-પથમાં (અર્થાત્ જ્ઞાનરૂપી જે રથને ચાલવાનો માર્ગ તેમાં) ભ્રમણ કરે છે, તે જિનેશ્વરના જ્ઞાનની પ્રભાવના કરનારો સમ્યગ્દૃષ્ટિ જાણવો.

—○—

(૭) બંધ સ્વરૂપ

(જીવને રાગદ્વેષથી બંધ થાય છે, માટે બંધ છોડવા-લાયક છે, તે બતાવનારું સ્વરૂપ)

जो मण्णदि हिंसामि य हिंसिज्जामि य परेहिं सत्तेहिं ।
सो मूढो अण्णाणी णाणी एत्तो दु विवरीदो ।२४७।

જે માનતો—હું મારું ને પર જીવ મારે મુજને,
તે મૂઢ છે, અજ્ઞાની છે, વિપરીત એથી જ્ઞાની છે ૨૪૭

અર્થ:—જે એમ માને છે કે 'હું પર જીવોને મારું છું (-હણું છું) અને પર જીવો મને મારે છે,' તે મૂઢ (-મોહી) છે, અજ્ઞાની છે, અને આનાથી વિપરીત (અર્થાત્ આવું નથી માનતો) તે જ્ઞાની છે.

जो ण मरदि ण य दुहिदो सोवि य कम्मोदयेण चेव खलु ।
तह्मा ण मारिदो णो दुहाविदो चेदि ण हु मिच्छा ॥२५८॥

વળી નવ મરે, નવ દુખી બને, તે કર્મના ઉદયે ખરે,
'મે નવ હણ્યો, નવ દુઃખી કર્યો'—તુજ મત શું નહિ મિથ્યા ખરે ?

અર્થ:—વળી જે નથી મરતો અને નથી દુખી થતો તે પણ ખરેખર કર્મના ઉદયથી જ થાય છે, તેથી 'મે ન માર્યો, મે ન દુખી કર્યો' એવો તારો અભિપ્રાય શું ખરેખર મિથ્યા નથી ?

एसा दु जा मई दे दुक्खिदसुहिदे करेमि सत्तेति ।
एसा दे मूढमइ सुहासुहं बंधए कम्म ॥२५९॥

આ બુદ્ધિ જે તુજ—'દુઃખિત તેમ સુખી કરુ છુ જીવને,'
તે મૂઢ મતિ તારી અરે! શુભ અશુભ બાંધે કર્મને. ૨૫૯

અર્થ:—તારી જે આ બુદ્ધિ છે કે હું જીવોને દુઃખી-સુખી કરુ છુ, તે આ તારી મૂઢબુદ્ધિ જ (મોહસ્વરૂપ બુદ્ધિ જ) શુભાશુભ કર્મને બાંધે છે.

अज्झवसिदेण बंधो सत्ते मारेउ मा व मारेउ ।
एसो बंधसमासो जीवाणं णिच्छयणयस्स ॥२६२॥

મારો-ન મારો જીવને, છે બંધ અધ્યવસાનથી,
—આ જીવકેરા બંધનો, સંક્ષેપ નિશ્ચયનય થકી. ૨૬૨

અર્થ:—જીવોને મારો અથવા ન મારો-કર્મબંધ અધ્યવસાનથી જ થાય છે આ, નિશ્ચયનયે, જીવોના બંધનો સંક્ષેપ છે

अज्झवसाणणिमित्तं जीवा बज्झंति कम्मणा जदि हि ।
मुच्चंति मोक्खमग्गे ठिदा य ता किं करोमि तुमं ॥२६७॥

જો જીવ અધ્યવસાનકારણ કર્મથી બંધાય જ્યાં
ને મોક્ષમાર્ગે સ્થિત જીવો મુકાય, તું શું કરે ભલા ? ૨૬૭

અર્થ:—હે ભાઈ! જો ખરેખર અધ્યવસાનના નિમિત્તે જીવો કર્મથી બંધાય છે અને મોક્ષમાર્ગમા સ્થિત મુકાય છે, તો તુ શુ કરે છે? (તારો તો બાંધવા-છોડવાનો અભિપ્રાય વિફળ ગયો.)

सव्वे करेइ जीवो अज्झवसाणेण तिरियणेरयिए ।
देवमणुये य सव्वे पुण्णं पावं च णेयविहं ॥२६८॥

धम्माधम्मं च तहा जीवाजीवे अलोयलोय च ।
सव्वे करेइ जीवो अज्झवसाणेण अप्पाणं ॥२६९॥

તિર્યંચ, નારક, દેવ, માનવ, પુણ્ય પાપ વિવિધ જે,
તે સર્વરૂપ નિજને કરે છે જીવ અધ્યવસાનથી. ૨૬૮
વળી એમ ધર્મ અધર્મ, જીવ અજીવ, લોક અલોક જે,
તે સર્વરૂપ નિજને કરે છે, જીવ અધ્યવસાનથી ૨૬૯

અર્થ:—જીવ અધ્યવસાનથી તિર્યંચ, નારક, દેવ અને મનુષ્ય એ સર્વ પર્યાયો તથા અનેક પ્રકારના પુણ્ય અને પાપ—એ બધારૂપ પોતાને કરે છે. વળી તેવી રીતે જીવ અધ્યવસાનથી ધર્મ-અધર્મ જીવ-અજીવ અને લોક-અલોક—એ બધારૂપ પોતાને કરે છે

एदाणि णत्थि जेसिं अज्झवसाणाणि एवमादीणि ।
ते असुहेण सुहेण व कम्मेण मुणी ण लिप्पंति ॥२७०॥

એ આદિ અધ્યવસાન વિધવિધ વર્તતા નહિ જેમને,
તે મુનિવરો લેપાય નહિ શુભ કે અશુભ કર્મોવડે. ૨૭૦

અર્થ:—આ (પૂર્વે કહેલા) તથા આવા બીજા પણ અધ્યવસાન જેમને નથી તે મુનિઓ અશુભ કે શુભ કર્મથી લેપાતા નથી

एवं ववहारणओ पडिसिद्धो जाण णिच्छयणयेण ।
णिच्छयणयासिदा पुण मुणिणो पावंति णिव्वाणं ॥२७२॥

વ્યવહારનય એ રીતે જાણ, નિષિદ્ધ નિશ્ચયનય થકી;
નિશ્ચયનયાશ્રિત મુનિવરો, પ્રાપ્તિ કરે નિર્વાણની. ૨૭૨

અર્થ:—એ રીતે (પૂર્વોક્ત રીતે) (પરાશ્રિત એવો) વ્યવહારનય નિશ્ચયનય વડે નિષિદ્ધ જાણ, નિશ્ચયનયને આશ્રિત મુનિઓ નિર્વાણને પામે છે

वदसमिदीगुत्तीओ सीलतवं जिणवरेहि पण्णत्तं ।
कुव्वंतो वि अभव्वो अण्णाणी मिच्छदिट्ठी दु ॥२७३॥

જિનવર કહેલાં વ્રત, સમિતિ, ગુપ્તિ વળી તપ–શીલને,
કરતાં છતાંય અભવ્ય જીવ, અજ્ઞાની મિથ્યાદૃષ્ટિ છે. ૨૭૩

અર્થ:—જિનવરોએ કહેલા વ્રત, સમિતિ, ગુપ્તિ, શીલ, તપ કરતાં છતાં પણ અભવ્ય જીવ અજ્ઞાની અને મિથ્યાદૃષ્ટિ છે.

आदा खु मज्झ णाणं आदा मे दंसणं चरित्तं च ।
आदा पच्चक्खाणं आदा मे संवरो जोगो ॥२७७॥

મુજ આત્મ નિશ્ચય જ્ઞાન છે, મુજ આત્મ દર્શન ચરિત છે,
મુજ આત્મ પ્રત્યાખ્યાન ને, મુજ આત્મ સંવર યોગ છે. ૨૭૭

અર્થ:—નિશ્ચયથી મારો આત્મા જ જ્ઞાન છે, મારો આત્મા જ દર્શન અને ચારિત્ર છે, મારો આત્મા જ પ્રત્યાખ્યાન છે, મારો આત્મા જ સંવર અને યોગ (–સમાધિ, ધ્યાન) છે.

(૮) મોક્ષનું સ્વરૂપ

(જીવની સંપૂર્ણ પવિત્રતા બતાવનારું સ્વરૂપ)

बंधाणं च सहावं वियाणिओ अप्पणो सहावं च ।
बंधेसु जो विरज्जदि सो कम्मविमोक्खणं कुणई ॥२९३॥

બંધો તણો જાણી સ્વભાવ, સ્વભાવ જાણી આત્મનો,
જે બંધ માંહી વિરક્ત થાયે, કર્મમોક્ષ કરે અહો! ૨૯૩

અર્થ.—બંધોના સ્વભાવને અને આત્માના સ્વભાવને જાણીને બંધો પ્રત્યે જે વિરક્ત થાય છે તે કર્મોથી મુકાય છે

जीवो बंधो य तहा छिज्जति सलक्खणेहिं णियएहिं ।
पण्णाछेदणएण उ छिण्णा णाणत्तमावण्णा ॥२९४॥

જીવ બંધ બન્ને, નિયત નિજ નિજ લક્ષણે છેદાય છે.
પ્રજ્ઞાછીણી થકી છેદતા, બન્ને જુદા પડી જાય છે ૨૯૪

અર્થ:—જીવ તથા બંધ, નિયત સ્વલક્ષણોથી (પોતપોતાના નિશ્ચિત લક્ષણોથી) છેદાય છે, પ્રજ્ઞારૂપી છીણીવડે છેદવામા આવતા તેઓ નાનાપણાને પામે છે અર્થાત્ જુદા પડી જાય છે.

जीवो बंधो य तहा छिज्जंति सलक्खणेहिं णियएहिं ।
बन्धो छेएयव्वो सुद्धो अप्पा य घित्तव्वो ॥२९५॥

જીવ બંધ જ્યા છેદાય એ રીત નિયત નિજ નિજ લક્ષણે,
ત્યા છોડવો એ બંધને, જીવ ગ્રહણ કરવો શુદ્ધને. ૨૯૫

અર્થ:—એ રીતે જીવ અને બંધ તેમના નિશ્ચિત સ્વલક્ષણોથી છેદાય છે. ત્યા બંધને છેદવો અર્થાત્ છોડવો અને શુદ્ધ આત્માને ગ્રહણ કરવો

जो ण कुणइ अवराहे सो णिस्संको उ जणवए भमई ।
ण वि तस्स वज्झिदुं जे चिंता उप्पज्जइ कयाइ ॥३०२॥

एवह्मि सावराहो वज्झामि अहं तु संकिदो चेया ।
जइ पुण णिरवराहो णिस्संकोहं ण वज्झामि ॥३०३॥

અપરાધ જે કરતો નથી, નિઃશંક લોક વિષે ફરે,
'બંધાઉં હું' એવી કદી ચિંતા ન થાયે તેહને. ૩૦૨
ત્યમ આતમા અપરાધી 'હું બંધાઉં' એમ સશંક છે,
ને નિરપરાધી જીવ 'નહિ બંધાઉં' એમ નિઃશંક છે. ૩૦૩

અર્થ:—જે પુરુષ અપરાધ કરતો નથી તે લોકમાં નિઃશંક ફરે છે, કારણ કે તેને બંધાવાની ચિંતા કદાપિ ઉપજતી નથી. એવી રીતે અપરાધી આત્મા 'હું અપરાધી છું તેથી હું બંધાઈશ' એમ શંકિત હોય છે, અને જો નિરપરાધી (આત્મા) હોય તો 'હું નહિ બંધાઉં' એમ નિઃશંક હોય છે

(૯) સર્વવિશુદ્ધજ્ઞાનસ્વરૂપ

दिट्ठी जहेव णाणं अकारयं तह अवेदयं चेव ।
जाणइ य बंधमोक्खं कम्मुदयं णिज्जरं चेव ॥३२०॥

જ્યમ નેત્ર, તેમજ જ્ઞાન નથી કારક નથી વેદક અરે!
જાણે જ કર્મોદય, નિરજરા, બંધ તેમ જ મોક્ષને. ૩૨૦

અર્થ:—જેમ નેત્ર (દૃશ્ય પદાર્થોને કરતું–ભોગવતું નથી, દેખે જ છે), તેમ જ્ઞાન અકારક તથા અવેદક છે, અને બંધ, મોક્ષ, કર્મોદય તથા નિર્જરાને જાણે જ છે

ववहारभासिएण उ परदव्वं मम भणंति अविदियत्था ।
जाणंति णिच्छयेण उ ण य मह परमाणुमिच्चमवि किंचि ॥

વ્યવહારમૂઢ અતત્ત્વવિદ્ પરદ્રવ્યને 'મારું' કહે,
'પરમાણુમાત્ર ન મારું' જ્ઞાની જાણતા નિશ્ચયવડે. ૩૨૪

અર્થ:—જેમણે પદાર્થનું સ્વરૂપ જાણ્યુ નથી એવા પુરુષો વ્યવહારનાં વચનોને ગ્રહીને 'પરદ્રવ્ય મારૂ છે,' એમ કહે છે પરતુ જ્ઞાનીઓ નિશ્ચયવડે જાણે છે કે 'કોઈ પરમાણુ માત્ર પણ મારુ નથી'

कम्मं जं पुव्वकयं सुहासुहमणेयवित्थरविसेसं ।
तत्तो णियत्तए अप्पय तु जो सो पडिक्कमण ॥३८३॥

कम्मं जं सुहमसुहं जह्मि य भावह्मि वज्झइ भविस्सं ।
तत्तो णियत्तए जो सो पच्चक्खाणं हवइ चेया ॥३८४॥

जं सुहमसुहमुदिण्ण संपडि य अणेयवित्थरविसेसं ।
तं दोसं जो चेयइ सो खलु आलोयणं चेया ॥३८५॥

णिच्चं पच्चक्खाणं कुव्वइ णिच्चं पडिक्कमदि यो य ।
णिच्च आलोचेयइ सो हु चरित्तं हवइ चेया ॥३८६॥

શુભ ને અશુભ અનેકવિધ પૂર્વે કરેલું કર્મ જે,
તેથી નિવર્તે આત્મને, તે આતમા પ્રતિક્રમણ છે. ૩૮૩

શુભ ને અશુભ ભાવિ કરમ જે ભાવમા બંધાય છે,
તેથી નિવર્તન જે કરે તે, આતમા પચ્ચખાણ છે ૩૮૪

શુભ ને અશુભ અનેકવિધ છે વર્તમાને ઉદિત જે,
તે દોષને જે ચેતતો, તે જીવ આલોચન ખરે ૩૮૫

પચ્ચખાણ નિત્ય કરે અને પ્રતિક્રમણ જે નિત્યે કરે,
નિત્યે કરે આલોચના, તે આતમા ચારિત્ર છે. ૩૮૬

અર્થ:—પૂર્વે કરેલુ જે અનેક પ્રકારના વિસ્તારવાળુ (જ્ઞાનાવરણીયાદિ) શુભાશુભ કર્મ તેનાથી જે આત્મા પોતાને *નિવર્તાવે છે, તે આત્મા પ્રતિક્રમણ છે

---

* નિવર્તાવવું=પાછા વાળવુ, અટકાવવુ, દૂર રાખવુ

ભવિષ્ય કાળનુ જે શુભ-અશુભ કર્મ તે જે ભાવમા બધાય છે તે ભાવથી જે આત્મા નિવર્તે છે, તે આત્મા પ્રત્યાખ્યાન છે

વર્તમાન કાળે ઉદયમા આવેલુ જે અનેક પ્રકારના વિસ્તારવાળું શુભ-અશુભ કર્મ તે દોષને જે આત્મા ચેતે છે—અનુભવે છે—જ્ઞાતાભાવે જાણી લે છે (અર્થાત્ તેનુ સ્વામિત્વ-કર્તાપણુ છોડે છે) તે આત્મા ખરેખર આલોચના છે

જે સદા પ્રત્યાખ્યાન કરે છે, સદા પ્રતિક્રમણુ કરે છે અને સદા આલોચના કરે છે, તે આત્મા ખરેખર ચારિત્ર છે

ण वि सक्कइ घित्तु जं ण विमोत्तु ज य जं परदव्वं ।
सो को वि य तस्स गुणो पाउगिओ विस्ससो वा वि ॥४०६॥

જે દ્રવ્ય છે પર તેહને ન ગ્રહી, ન છોડી શકાય છે;
એવો જ તેનો ગુણ કો, પ્રાયોગી ને વૈસ્રસિક છે. ૪૦૬

અર્થ:—જે પરદ્રવ્ય છે તે ગ્રહી શકાતુ નથી તથા છોડી શકાતુ નથી. એવો જ કોઈ તેનો (આત્માનો) [1]પ્રાયોગિક તેમ જ વૈસ્રસિક ગુણ છે

मोक्खपहे अप्पाणं ठवेहि तं चेव झाहि तं चेय ।
तत्थेव विहर णिच्चं मा विहरसु अण्णदव्वेसु ॥४१२॥

તું સ્થાપ નિજને મોક્ષપથે, ધ્યા, અનુભવ તેહને,
તેમાં જ નિત્ય વિહાર કર, નહિ વિહર પરદ્રવ્યો વિષે. ૪૧૨

અર્થ:—(હે ભવ્ય!) તું મોક્ષમાર્ગમાં પોતાના આત્માને સ્થાપ, તેનુ જ ધ્યાન કર, તેને જ ચેત—અનુભવ અને તેમાં જ નિરંતર વિહાર કર, અન્ય દ્રવ્યોમા વિહાર ન કર

---

૧. પ્રાયોગિક = વિકારી, વૈસ્રસિક = શુદ્ધ

પાઠ ૮ મો

હવે મોક્ષમાર્ગનું બીજું રત્ન સમ્યગ્જ્ઞાન છે તેથી તેમાં લાગેલા દોષનું પ્રતિક્રમણ કહેવામા આવે છે.

मईसुइओही मणपज्जयं तहा केवलं च पंचमयं ।
जे जे विराहिया खलु मिच्छा मि दुक्कड हुज्ज ॥२७॥ *

અર્થ:—હે ભગવાન! મે મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન, મનઃપર્યયજ્ઞાન અને કેવળજ્ઞાન એ પાચ પ્રકારના જ્ઞાનોમાથી જે કોઈ જ્ઞાનની વિરાધના કરી હોય-આશાતના કરી હોય તે સંબધી મારા સર્વે પાપ મિથ્યા થાઓ

પાઠ ૯ મો

બાર પ્રકારના વ્રતનું સ્વરૂપ

(૧) હિંસાનું સ્વરૂપ

×आत्मपरिणामहिंसनहेतुत्वात्सर्वमेव हिंसैतत् ।
अनृतवचनादिकेवलमुदाहृतं शिष्यबोधाय ॥४२॥

અર્થ.—આત્માના શુદ્ધોપયોગરૂપ પરિણામોનો ઘાતવાવાળો ભાવ તે સપૂર્ણ હિંસા છે. અસત્ય વચનાદિક ભેદો માત્ર શિષ્યોને સમજાવવા માટે ઉદાહરણરૂપ કહે છે

---

* શ્રાવક પ્રતિક્રમણ પ નફ્લાલજીકૃત પા ૯૯

× સમ્યગ્દષ્ટિ શ્રાવકને આવા શુભભાવરૂપ વ્રત હોય છે, મિથ્યાદષ્ટિને હોતા નથી કેમ કે તેનાં વ્રતને બાળવ્રત કહ્યા તેથી તેને સાચાં વ્રત હોતા નથી.

यत्खलु कषाययोगात्प्राणानां द्रव्यभावरूपाणाम् ।
व्यपरोपणस्य करणं सुनिश्चिता भवति सा हिंसा ॥४३॥

અર્થ:—ખરી રીતે કષાય સહિત યોગોથી જે દ્રવ્ય અને ભાવરૂપ બે પ્રકારના પ્રાણોનો ઘાત કરવો તે પ્રસિદ્ધ -રીતે નક્કી થયેલી હિંસા છે.

अप्रादुर्भावः खलु रागादीनां भवत्यहिंसेति ।
तेषामेवोत्पत्तिर्हिंसेति जिनागमस्य संक्षेपः ॥४४॥

અર્થ:—ખરેખર રાગાદિ ભાવોનુ પ્રગટ ન થવુ તે અહિંસા છે, અને તે રાગાદિ ભાવોની ઉત્પત્તિ થવી તે હિંસા છે એવુ જૈન-શાસ્ત્રનુ ટૂંકુ રહસ્ય છે

(૨) અસત્યનું સ્વરૂપ

यदिद प्रमादयोगादसदभिधानं विधीयते किमपि ।
तदनृतमपि विज्ञेयं तद्भेदाः सन्ति चत्वारः ॥९१॥

અર્થ—પ્રમાદ—કષાયમા જોડાવાથી જે કંઈ પણ અસત કથન કરવામાં આવે તે ખરી રીતે જૂઠુ જાણવુ જોઈએ

(૩) ચોરીનું સ્વરૂપ

अवितीर्णस्य ग्रहणं परिग्रहस्य प्रमत्तयोगाद्यत् ।
तत्प्रत्येय स्तेय सैव च हिंसा वधस्य हेतुत्वात् ॥१०२॥

અર્થ:—જે પ્રમાદ, કષાયમાં જોડાવાથી દીધા વિના સોનું, વસ્ત્ર વગેરે પરિગ્રહને ગ્રહવો તેને ચોરી જાણવી અને તે વધનું કારણ હોવાથી હિંસા છે

(૪) અબ્રહ્મચર્યનું સ્વરૂપ

यद्वेदरागयोगान्मैथुनमभिधीयते तदब्रह्म ।
अवतरति तत्र हिंसा वधस्य सर्वत्र सद्भावात् ॥१०७॥

અર્થ:—પુંવેદ, સ્ત્રીવેદ કે નપુંસકવેદરૂપ રાગમાં જોડાવાથી જેને મૈથુન કહેવામા આવે છે તે અબ્રહ્મચર્ય છે, અને તેમાં પ્રાણીનો વધ હોવાથી હિંસા થાય છે.

(૫) પરિગ્રહનું સ્વરૂપ

या मूर्छानामेयं विज्ञातव्यः परिग्रहो ह्येषः ।
मोहोदयादुदीर्णो मूर्छा तु ममत्वपरिणामः ॥१११॥

અર્થ:—જે મૂર્ચ્છા છે તેને જ પરિગ્રહ જાણવો અને મોહનીય કર્મના ઉદયમાં જોડાવાથી ઉત્પન્ન થતા મમત્વરૂપ પરિણામ તે મૂર્છા છે.

ઉપરના જે પાચ અવ્રત છે તેમનો ત્યાગ તે વ્રત છે. શ્રાવકોને એકદેશ ત્યાગ હોય છે અને તે અણુવ્રત છે. તેની પ્રતિજ્ઞા શ્રાવકે કરવી

(૬) દિગ્વ્રત

प्रविधाय सुप्रसिद्धैर्मर्यादां सर्वतोऽप्यभिज्ञानैः ।
प्राच्यादिभ्यो दिग्भ्यः कर्तव्या विरतिरविचलिता ॥१३७॥

અર્થ:—સમસ્ત દિશાઓમા સુપ્રસિદ્ધ ગામ, નદી, પર્વતાદિ જુદાં જુદાં સ્થાનો સુધીની મર્યાદા કરીને પૂર્વ વગેરે દિશાઓમાં મર્યાદા બહાર ગમન નહિ કરવાની પ્રતિજ્ઞા કરવી

(૭) દેશાવગાશિક (દેશ) વ્રત

तत्रापि च परिमाणं ग्रामापणभवनपाटकादीनाम् ।
प्रविधाय नियतकाल करणीय विरमणं देशात् ॥१३९॥

અર્થ—દિગ્વ્રતમા આવેલી મર્યાદામાથી પણ, ગામ, બજાર, જાણીતુ મકાન, શેરી વગેરેનુ પરિમાણ કરીને મર્યાદાવાળા ક્ષેત્રની બહારનો મુકરર કરેલ સમય સુધી ત્યાગ કરવો જોઈએ.

(૮) અનર્થદંડ વ્રત

पापर्द्धिजयपराजयसङ्करपरदारगमनचौर्याद्याः ।
न कदाचनापि चिन्त्या पापफलं केवल यस्मात् ॥१४१॥

અર્થ:—શિકાર, જય, પરાજય, યુદ્ધ, પરસ્ત્રીગમન, ચોરી આદિકનું કોઈ વખતે ચિંતવન નહિ કરવુ કેમકે તે માઠા ધ્યાનોનુ ફળ પાપ જ છે

(૯) સામાયિક વ્રત

रागद्वेषत्यागान्निखिलद्रव्येषु साम्यमवलम्ब्य ।
तत्त्वोपलब्धिमूल बहुश सामायिकं कार्यम् ॥१४८॥

અર્થ.—સમસ્ત પદાર્થો પ્રત્યે રાગદ્વેષનો ત્યાગ કરીને સમભાવને અંગીકાર કરી આત્મતત્ત્વની સ્થિરતાનુ મૂળ કારણ એવું સામાયિક વારંવાર કરવુ

(૧૦) પૌષધ વ્રત

मुक्तसमस्तारम्भ. प्रोषधदिनपूर्ववासरस्यार्द्धे ।
उपवासं गृण्हीयान्ममत्वमपहाय देहादौ ॥१५२॥

श्रित्वा विविक्तवसतिं समस्तसावद्ययोगमपनीय ।
सर्वेन्द्रियार्थविरत. कायमनोवचनगुप्तिभिस्तिष्ठेत् ॥१५३॥

અર્થ·—સમસ્ત આરંભથી મુક્ત થઈ શરીરાદિકમાં આત્મબુદ્ધિને ત્યાગીને પૌષધના દિવસના આગલા દિવસના બપોરથી ઉપવાસ કરવો અને પૌષધનો દિવસ એકાન્ત સ્થાનમા રહી સંપૂર્ણ સાવદ્યયોગને છોડી, સર્વે ઇન્દ્રિયોના વિષયોથી વિરક્ત થઈ, ત્રણ ગુપ્તિમાં સ્થિર થઈ ધર્મધ્યાનમાં વ્યતીત કરવો.

(૧૧) ભોગઉપભોગ પરિમાણવ્રત

भोगोपभोगमूला विरताविरतस्य नान्यतो हिंसा ।
अधिगम्य वस्तुतत्त्वं स्वशक्तिमपि तावपि त्याज्यौ ॥१६१॥

અર્થ:—શ્રાવકને ભોગ–ઉપભોગના નિમિત્તથી હિંસા થાય છે, માટે વસ્તુના સ્વરૂપને જાણીને પોતાની શક્તિ અનુસાર ભોગ–ઉપભોગને છોડવા જોઈએ.

(૧૨) અતિથિસંવિભાગ વ્રત

विधिना दातृगुणवता द्रव्यविशेषस्य जातरूपाय ।
स्वपरानुग्रहहेतोः कर्तव्योऽवश्यमतिथये भागः ॥१६७॥

અર્થ:—દાતાના ગુણ ધરાવનાર ગૃહસ્થે નિર્ગ્રંથ અતિથિને (નિર્ગ્રંથ મુનિને) પોતાના અને પરના ઉપકારના હેતુથી દેવા લાયક વસ્તુ વિધિપૂર્વક દેવી એ અવશ્ય કર્તવ્ય છે

પાઠ ૧૦ મો

સલ્લેખના

[1]मरणान्तेऽवश्यमहं विधिनां सल्लेखनां करिष्यामि ।
इति भावनापरिणतोऽनागतमपि पालयेदिद शीलम् ॥१७६॥

मरणेऽवश्यभाविनि कषायसल्लेखनातनूकरणमात्रे ।
रागादिमन्तरेण व्याप्रियमाणस्य नात्मघातोऽस्ति ॥१७७॥

અર્થ:—મરણકાળે હું અવશ્ય વિધિપૂર્વક સમાધિમરણ કરીશ એવા પ્રકારની ભાવનારૂપ પરિણતિ કરીને મરણકાળ પ્રાપ્ત થયા પહેલા જ એ સલ્લેખના વ્રત પ્રાપ્ત કરવુ જોઈએ.

---

૧ પુરુષાર્થસિદ્ધિ-ઉપાયમાંથી

મરણ તો અવશ્ય થવાનુ જ હોવાથી કષાયને સમ્યક્ પ્રકારે પાતળા પાડવાના વ્યાપારમાં પ્રવર્તમાન પુરુષને, રાગાદિ ભાવોના અસદ્ભાવને લીધે આત્મઘાત નથી.

પાઠ ૧૧ મો. મિથ્યાત્વનું સ્વરૂપ

×**પ્રશ્ન**:—મિથ્યાત્વ કોને કહે છે ?

ઉત્તર:—મિથ્યાત્વ પ્રકૃતિના ઉદયમાં જોડાવાથી કુદેવમા દેવબુદ્ધિ, કુગુરુમા ગુરુબુદ્ધિ, કુશાસ્ત્રમા શાસ્ત્રબુદ્ધિ, અતત્ત્વમા તત્ત્વબુદ્ધિ, અધર્મ (કુધર્મ)મા ધર્મબુદ્ધિ ઇત્યાદિ વિપરીતાભિનિવેશ (અભિપ્રાય) રૂપ જીવના પરિણામને મિથ્યાત્વ કહે છે

મિથ્યાત્વના પાંચ ભેદ છે —(૧) એકાતિક મિથ્યાત્વ, (૨) વિપરીત મિથ્યાત્વ, (૩) સાશયિક મિથ્યાત્વ, (૪) અજ્ઞાનિક મિથ્યાત્વ, (૫) વૈનયિક મિથ્યાત્વ.

એ પાંચ ભેદોનુ સ્વરૂપ—

(૧) પદાર્થનુ સ્વરૂપ અનેક ધર્મોવાળુ હોવા છતા તેને સર્વથા એક જ ધર્મવાળો માનવો તે એકાન્તિક મિથ્યાત્વ છે જેમકે—આત્માને સર્વથા ક્ષણિક અથવા સર્વથા નિત્ય માનવો તે

(૨) દ્રવ્યનુ સ્વરૂપ જે પ્રકારે છે તેથી ઊ ધી માન્યતારૂપ ઊ ધી રુચિને વિપરીત મિથ્યાત્વ કહે છે જેમકે—શરીરને આત્મા માને, સગ્રથને નિર્ગ્રથ માને, કેવળીના સ્વરૂપને વિપરીતપણે માને

× શ્રી જૈનસિદ્ધાંત પ્રવેશિકાના આધારે.

(૩) આત્મા પોતાના કાર્યનો કર્તા થતો હશે કે પર વસ્તુના કાર્યનો કર્તા થતો હશે? એ વગેરે પ્રકારે સંશય રહેવો તેને સાંશયિક મિથ્યાત્વ કહે છે.

(૪) જ્યાં હિતાહિત વિવેકનો કાંઈપણ સદ્‌ભાવ ન હોય તેને અજ્ઞાનિક મિથ્યાત્વ કહે છે. જેમકે-પશુવધને અથવા પાપને ધર્મ સમજવો.

(૫) સમસ્ત દેવ અને સમસ્ત મતોમાં સમદર્શીપણુ (સરખાપણુ) માનવુ તેને વૈનયિક મિથ્યાત્વ કહે છે

ઉપર પ્રમાણે મિથ્યાત્વનુ સ્વરૂપ જાણીને સર્વ જીવોએ મિથ્યાત્વ છોડવું જોઈએ.

પાઠ ૧૨ મો. ચાર મંગળ

ચત્તારિ મંગલં-અરિહંતમંગલં, સિદ્ધમંગલં, સાહૂમંગલં, કેવલિપણ્ણત્તો ધમ્મો મંગલં.

ચત્તારિ લોગુત્તમા-અરિહંતલોગુત્તમા, સિદ્ધલોગુત્તમા, સાહૂલોગુત્તમા, કેવલિપણ્ણત્તો ધમ્મો લોગુત્તમા.

ચત્તારિસરણં પવ્વજ્જામિ-અરિહંતસરણં પવ્વજ્જામિ, સિદ્ધસરણં પવ્વજ્જામિ, સાહૂસરણં પવ્વજ્જામિ, કેવલિપણ્ણત્તં ધમ્મોસરણં પવ્વજ્જામિ.

અર્થ:—મંગલભૂત પદાર્થો ચાર જ છે-અરિહંતો, સિદ્ધ ભગવંતો, સાધુઓ અને કેવલિકથિત ધર્મ

લોકમાં ઉત્તમ પણ ચાર જ છે-અરિહંત દેવો, સિદ્ધ ભગવાનો, સાધુઓ અને કેવલિપ્રરૂપિત ધર્મ; તેથી જ હું એ ચાર-અરિહંત પ્રભુઓ, સિદ્ધ પરમાત્માઓ, સાધુઓ અને કેવલિપ્રરૂપિત ધર્મનું શરણ અંગીકાર કરું છું.

પાઠ ૧૩ મો. ક્ષમાપના *(ખામણા)

હે ભગવાન્! હું બહુ ભૂલી ગયો
મેં તમારા અમૂલ્ય વચનને
લક્ષમાં લીધા નહીં,
તમારા કહેલા અનુપમ તત્વનો
મેં વિચાર કર્યો નહીં,
તમારાં પ્રણીત કરેલા
ઉત્તમ શીલને સેવ્યું નહીં,
તમારા કહેલાં દયા, શાંતિ,
ક્ષમા અને પવિત્રતા
મેં ઓળખ્યાં નહિ.
હે ભગવાન! હું ભૂલ્યો,
આથડ્યો—રઝળ્યો
અને અનંત સંસારની
વિટમ્બનામાં પડ્યો છું.
હું પાપી છું, હું બહુ મદોન્મત્ત
અને કર્મરજથી કરીને મલિન છું.
હે પરમાત્મા! તમારા કહેલા તત્ત્વ વિના
મારો મોક્ષ નથી.
હું નિરંતર પ્રપંચમાં પડ્યો છું,
અજ્ઞાનથી અંધ થયો છું,
મારામાં વિવેકશક્તિ નથી,
અને હું મૂઢ છું, નિરાશ્રિત છું, અનાથ છું.

---

* શ્રીમદ્ રાજચન્દ્રકૃત મોક્ષમાળામાથી

નિરાગી પરમાત્મા ! હવે હું તમારું,
તમારા ધર્મનું અને તમારા સાધુનું શરણ ગ્રહું છું.
મારા અપરાધ ક્ષય થઈ
હુ તે સર્વ પાપથી મુક્ત થઉ,
એ મારી અભિલાષા છે
આગળ કરેલા પાપોનો હુ હવે
પશ્ચાત્તાપ કરુ છુ.
જેમ જેમ હુ સૂક્ષ્મ વિચારથી ઊડા ઊતરુ છુ,
તેમ તેમ તમારા તત્ત્વના ચમત્કારો
મારા સ્વરૂપનો પ્રકાશ કરે છે.
તમે નિરાગી, નિર્વિકારી, સચ્ચિદાનદસ્વરૂપ,
સહજાનદી, અનંતજ્ઞાની,
અનંતદર્શી અને ત્રૈલોકયપ્રકાશક છો.
હું માત્ર મારા હિતને અર્થે
તમારી સાક્ષીએ ક્ષમા ચાહું છું.
એક પળ પણ તમારા કહેલા
તત્વની શકા ન થાય,
તમારા કહેલા રસ્તામાં અહોરાત્ર હુ રહું;
એ જ મારી આકાક્ષા અને વૃત્તિ થાઓ!
હે સર્વજ્ઞ ભગવાન્ ! તમને હું વિશેષ શું કહુ ?
તમારાથી કંઈ અજાણ્યુ નથી.
માત્ર પશ્ચાત્તાપથી હુ કર્મજન્ય
પાપની ક્ષમા ઇચ્છું છુ

ૐ શાન્તિઃ શાન્તિ· શાન્તિઃ

પાઠ ૧૪ મો ક્ષમાપના× ચાલુ.

શ્રી સીમંધરસ્વામી, શ્રી યુગમંધરસ્વામી, શ્રી બાહુસ્વામી, શ્રી સુબાહુસ્વામી, શ્રી સંજાતકસ્વામી, શ્રી સ્વયંપ્રભસ્વામી, શ્રી વૃષભાનનસ્વામી, શ્રી અનંતવીર્યસ્વામી, શ્રી સૂરપ્રભસ્વામી, શ્રી વિશાલકીર્તિસ્વામી, શ્રી વજ્રધરસ્વામી, શ્રી ચંદ્રાનનસ્વામી, શ્રી ચંદ્રબાહુસ્વામી, શ્રી ભુજંગમસ્વામી, શ્રી ઈશ્વરસ્વામી, શ્રી નેમપ્રભસ્વામી, શ્રી વીરસેનસ્વામી, શ્રી મહાભદ્રસ્વામી, શ્રી દેવયશસ્વામી, અને શ્રી અજિતવીર્યસ્વામી—એ નામના ધારક પાંચ મેરુ સંબંધી વિદેહક્ષેત્રમાં વીસ તીર્થંકર હાલ બિરાજમાન છે તેમને મારા નમસ્કાર હો.

તેમના પ્રત્યે તથા શ્રી અરિહંત, શ્રી સિદ્ધભગવાન, શ્રી આચાર્ય મહારાજ, શ્રી ઉપાધ્યાય મહારાજ તથા શ્રી નિર્ગ્રંથ મુનિરાજ ને અર્જિકા પ્રત્યે તથા શ્રાવક–શ્રાવિકા પ્રત્યે, કોઈપણ જાતના અવિનય, આશાતના, અભક્તિ અપરાધ કર્યો હોય તો તે ખમાવું છું

ચોરાસી લાખ જીવયોનિમાંહે મારા જીવે જે કોઈ જીવ હણ્યો હોય, હણાવ્યો હોય, હણતાં પ્રત્યે અનુમોદ્યા હોય તે સર્વે મારું દુષ્કૃત્ય મિથ્યા થાઓ.

પાઠ ૧૫ મો. લોગસ્સસૂત્ર

ચોવીશ તીર્થંકરની સ્તુતિ કાયોત્સર્ગરૂપે કહેવામા આવે છે.

× શ્રી મોક્ષમાર્ગપ્રકાશક વગેરેના આધારે

અનુષ્ટુપ છંદ

લોગસ્સ ઉજ્જોઅગરે, ધમ્મતિત્થયરે જિણે,
અરિહંતે કિત્તઈસ્સં ચઉવીસં પિ કેવલી. ૧

આર્યા છંદ

ઉસભમજિઅં ચ વંદે, સંભવમભિણંદણ ચ સુમઈં ચ,
પઉમપ્પહં સુપાસં, જિણ ચ ચંદપ્પહં વન્દે ૨

સુવિહિં ચ પુપ્ફદંતં, સીઅલસિજ્જંસવાસુપુજ્જ ચ,
વિમલમણતં ચ જિણં ધમ્મ સંતિ ચ વંદામિ ૩

કુંથું અરં ચ મલ્લિ, વંદે મુણિસુવ્વયં નમિજિણં ચ,
વંદામિ રિટ્ઠનેમિ, પાસં તહ વદ્ધમાણં ચ ૪

એવં મએ અભિથુઆ, વિહૂયરયમલા પહીણજરમરણા,
ચઉવીસંપિ જિણવરા, તિત્થયરા મે પસીઅંતુ. ૫

કિત્તિયવંદિયમહિયા, જે એ લોગસ્સ ઉત્તમા સિદ્ધા;
આરુગ્ગબોહિલાભં, સમાહિવરમુત્તમં દિંતુ ૬

ચંદેસુ નિમ્મલયરા, આઈચ્ચેસુ અહિયં પયાસયરા,
સાગરવરગંભીરા, સિદ્ધા સિદ્ધં મમ દિસંતુ ૭

અર્થ:—(તીર્થંકરોના સ્તવનની પ્રતિજ્ઞા) સ્વર્ગ, મૃત્યુ અને પાતાલ—ત્રણે જગતમા ધર્મના પ્રકાશકો, ધર્મતીર્થના સ્થાપકો અને રાગદ્વેષ આદિ અંતરગ શત્રુઓ પર વિજેતાઓ એવા ચોવીશ કેવલજ્ઞાની તીર્થંકરો અને અન્ય તીર્થંકરોનું હુ સ્તવન કરીશ—સ્તુતિ કરીશ

(સ્તવન) શ્રી વૃષભનાથ, શ્રી અજિતનાથ, શ્રી સંભવનાથ, શ્રી અભિનંદન, શ્રી સુમતિનાથ, શ્રી પદ્મપ્રભ, શ્રી સુપાર્શ્વનાથ, શ્રી ચંદ્રપ્રભ, શ્રી પુષ્પદંત અથવા શ્રી સુવિધિનાથ, શ્રી શીતલનાથ, શ્રી શ્રેયાંસનાથ, શ્રી વાસુપૂજ્ય, શ્રી વિમલનાથ, શ્રી અનંતનાથ, શ્રી ધર્મનાથ, શ્રી શાન્તિનાથ, શ્રી કુંથુનાથ, શ્રી અરનાથ, શ્રી મલ્લિનાથ, શ્રી મુનિસુવ્રત, શ્રી નમિનાથ, શ્રી અરિષ્ટનેમિ, શ્રી પાર્શ્વનાથ, શ્રી વદ્ધમાનસ્વામી–આ ચોવીસ જિનેશ્વરોની સ્તુતિ કરું છું.

(ભગવાનને પ્રાર્થના)–જેઓની હુ સ્તુતિ કરું છું, જેઓ *રજમલ રહિત છે, જેઓ જરા–મરણ બન્નેથી મુક્ત છે અને જેઓ તીર્થના પ્રવર્તક છે તે ચોવીશ જિનેશ્વરો અને સામાન્ય કેવલજ્ઞાનીઓ પણ મારા ઉપર પ્રસન્ન થાઓ

'જેઓનું કીર્તન, વંદન અને પૂજન નરેન્દ્રો અને દેવેન્દ્રોએ પણ કર્યું છે, જેઓ સંપૂર્ણ લોકમા ઉત્તમ છે અને જેઓએ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી છે તે ભગવાનો મને ભાવઆરોગ્ય (રાગદ્વેષ રહિત દશા) માટે ×બોધિ અને +સમાધિના ઉત્તમ વર આપો.

જેઓ સર્વ ચંદ્રોથી વિશેષ નિર્મળ છે, સર્વ સૂર્યોથી અધિક પ્રકાશમાન છે અને સ્વયંભૂરમણ નામક મહાસમુદ્રથી વધારે ગંભીર છે તે ભગવંતો મને સિદ્ધિ આપો.

(નમસ્કાર મંત્ર બોલી કાયોત્સર્ગ પારવો)

---

* રજ = દ્રવ્યકર્મ, મલ = ભાવકર્મ × બોધિ = નહિ પ્રાપ્ત થયેલ એવાં સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રની પ્રાપ્તિનો લાભ + સમાધિ = પ્રાપ્ત થયેલ સમ્યગ્દર્શનાદિનું નિર્વિઘ્નતાપૂર્વક વહન.

પાઠ ૧૬ મો. પ્રત્યાખ્યાન

દિવસચરિમં ×પચ્ચક્ખામિ

(નમુક્કારસહિઅં પચ્ચક્ખામિ—જો નોકારસી કરવી હોય તો.)

ચઉવ્વિહં પિ આહારં—અસણં, પાણં, ખાઇમં, સાઇમં, અન્નત્થણાભોગેણં, સહસાગારેણં, મહત્તરાગારેણં, સવ્વસમાહિવત્તિયાગારેણં *વોસિરામિ.

અર્થઃ—ધાર્યાપ્રમાણે નમસ્કાર મંત્ર ભણું ત્યાંસુધી હું ચાર પ્રકારના આહાર—ભોજન, પાન, [1]ખાદિમ અને [2]સ્વાદિમનો ત્યાગ કરું છું, આ આહારોનો ત્યાગ ચાર [3]આગારો રાખી કરવામાં આવે છે. તે આ પ્રમાણે. [4]અનાભોગ, [5]સહસાકાર, [6]મહત્તરાકાર, [7]સર્વસમાધિપ્રત્યાકાર.

પાઠ ૧૭ મો. નમોત્થુણં.

સ્તુતિમંગલ અથવા નમસ્કારકીર્તન.

નમુત્થુણં અરિહંતાણં, ભગવંતાણં, આઇગરાણં.

× બીજાને પચ્ચક્ખાણ કરાવતી વખતે 'પચ્ચક્ખાઇ' શબ્દ કહેવો.
* બીજાને પચ્ચક્ખાણ કરાવતી વખતે 'વોસિરઇ' શબ્દ બોલવો.
૧ મેવો. ફળ. ૨ મુખવાસ. ૩ છૂટ.
૪ બિલકુલ યાદ ન રહેવું તે. ૫ અકસ્માત.
૬ વિશેષ નિર્જરાદિ ખાસ કારણમાં ગુરુની આજ્ઞા મેળવી નિશ્ચિત સમય પહેલાં પચ્ચક્ખાણ પારવું તે.
૭ સર્વ પ્રકારની સમાધિ ન રહેવી તે

તિત્થયરાણં, સયંસંબુદ્ધાણં, પુરિસુત્તમાણં, પુરિસસીહાણં, પુરિસવર પુંડરિયાણં, પુરિસ–વર–ગંધ–હત્થીણં; લોગુત્તમાણં, લોગનાહાણં, લોગ–હિઆણં, લોગ–પઈવાણં, લોગ–પજ્જોઅગરાણં; અભય–દયાણં, ચક્ખુ–દયાણં, મગ્ગ–દયાણં, સરણ–દયાણં, જીવ–દયાણં, બોહિ-દયાણં, ધમ્મ-દયાણં, ધમ્મ–દેસયાણં, ધમ્મ–નાયગાણં, ધમ્મ સારહીણં, ધમ્મ–વર–ચાઉરંત–ચક્કવટીણં, દીવો તાણં, સરણં ગઈ પઈઠ્ઠા, અપડિહય-વર–નાણદંસણધરાણં, વિઅટ્ટ–છઉમાણં, જિણાણં, જાવયાણં, તિન્નાણં, તારયાણં, બુદ્ધાણં, બોહયાણં, મુત્તાણં, મોઅગાણં, સવ્વન્નુણં, સવ્વદરિસીણં, સિવમયલમરુયમણંત મક્ખય-મવ્વાબાહમપુણરાવિત્તિ સિદ્ધિગઈ નામધેયં ઠાણં સંપત્તાણં, નમો જિણાણં, જિઅભયાણં.

અર્થ:—અરિહંત ભગવાનોને મારા નમસ્કાર હો, જે અરિહંત ભગવાન અર્થાત્ જ્ઞાનવાન છે, દ્વાદશાગી ધર્મની આદિ કરનારા છે, તીર્થની સ્થાપના કરનારા છે, અન્યના ઉપદેશ વિના સ્વયમેવ બોધપ્રાપ્ત થયેલા છે, સર્વ પુરુષોમાં ઉત્તમ છે, પુરુષોમાં સિંહસમાન નીડર છે, પુરુષોમાં પુંડરીક કમળ સમાન અલિપ્ત છે, પુરુષોમાં પ્રધાન ગંધહસ્તિ સમાન શક્તિશાલી છે, લોકમા ઉત્તમ છે, લોકના નાથ છે, લોકના હિતકારક છે, લોકમા દીવા સમાન પ્રકાશ કરનારા છે, લોકમા અજ્ઞાન અંધકારનો નાશ કરનારા છે, દુઃખીઓને અભયદાન દેનારા છે, અજ્ઞાનથી અંધ લોકોને જ્ઞાનરૂપ નેત્ર દેનારા છે, માર્ગભ્રષ્ટને (માર્ગ-ભૂલેલાને) માર્ગ દેખાડનારા છે, શરણાગતને શરણ દેનારા છે, સંયમરૂપ જીવિતાના દાતા છે. સમ્યક્ત્વનું પ્રદાન કરનારા છે, ધર્મહીનને ધર્મદાન કરનારા છે, જિજ્ઞાસુઓને ધર્મનો ઉપદેશ કરનારા છે, ધર્મના નાયક છે, ધર્મના સારથિ–સંચાલક છે, ધર્મમા શ્રેષ્ઠ છે તથા ચક્રવર્તી

સમાન ચતુરન્ત છે અર્થાત્ જેમ ચાર દિશાઓના વિજય કરવાના કારણે ચક્રવર્તી ચતુર કહેવાય છે, તેમ અરિહંત પણ ચાર ગતિઓનો અંત કરવાને કારણે ચતુરન્ત કહેવાય છે. ભવસમુદ્રમાં ડૂબતા જીવોને બેટસમાન આધારરૂપ છે, કર્મશત્રુથી બચાવનાર છે, સન્માર્ગ બતાવનાર હોવાથી શરણરૂપ છે દુ ખી સંસારી જીવોને આશ્રયદાતા હોવાથી આધારરૂપ છે, સંસારરૂપ ખાડામાં પડતા જીવોને ટેકારૂપ છે, સર્વ પદાર્થોના સ્વરૂપને પ્રકાશિત કરનારા શ્રેષ્ઠ જ્ઞાન-દર્શન અર્થાત કેવલજ્ઞાન-કેવલદર્શનને ધારણ કરનારા છે, ચાર ઘાતી કર્મરૂપ આવરણથી મુક્ત છે, સ્વયં રાગદ્વેષને જીતનારા છે અને અન્યોને પણ પાર પહોચાડનારા છે, સ્વયં જ્ઞાન પ્રાપ્ત થએલ છે અને અન્યોને પણ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરાવનારા છે, સ્વયં મુક્ત છે અને અન્યોને પણ મુક્તિ પ્રાપ્ત કરાવનારા છે સર્વજ્ઞ છે, સર્વદર્શી છે તેથી ઉપદ્રવરહિત, અચલ, રોગરહિત, અનંત, અક્ષય, આકુલતા–વ્યાકુલતા રહિત અને પુનરાગમન રહિત એવા મોક્ષસ્થાનને પામેલા છે.

સર્વ પ્રકારના ભયોને જીતનારા જિનેશ્વરોને નમસ્કાર હો

ઇતિ પ્રથમ પ્રતિક્રમણ.

—o—

સ્વાધ્યાય એ પરમ તપ છે.

बारसविहम्मि य तवे सब्भंतरबाहिरे कुसलदिट्ठे ।
ण वि अत्थि ण वि य होहिदि सज्झायसमं तवो कम्मं ॥१॥

(ભગવતી આરાધના–શિક્ષાધિકાર)

અર્થ:—પ્રવીણ પુરુષ જે શ્રી ગણધરદેવ તેમનાથી અવલોકન કરવામાં આવેલા જે બાહ્ય–અભ્યંતર બાર પ્રકારનાં તપ છે તેમાં સ્વાધ્યાય સમાન બીજું તપ કદી થયું નથી, થશે નહિ અને થતું નથી.

બીજું પ્રતિક્રમણ

સંવત્સરી દિવસે કરવાનું પ્રતિક્રમણ અથવા લઘુ પ્રતિક્રમણ.

(શ્રી સદ્ગુરુદેવની વિનયપૂર્વક આજ્ઞા લઈને અથવા તેઓશ્રી બિરાજમાન ન હોય તો શ્રી સીમંધર પ્રભુની આજ્ઞા લઈને પ્રતિક્રમણ શરૂ કરવું)

—*—

પાઠ ૧ લો

દેવ, ગુરુ, ધર્મ, મંગલ.

मंगलं भगवान वीरो, मंगलं गौतमो गणी ।
मंगलं कुन्दकुन्दार्यो, जैनधर्मोऽस्तु मंगलम् ।।

—*—

પાઠ ૨ જો. દિવ્યધ્વનિનમસ્કાર

ओंकारं बिन्दुसंयुक्तं, नित्यं ध्यायन्ति योगिनः ।
कामदं मोक्षदं चैव, ॐकाराय नमोनमः ॥

—*—

પાઠ ૩ જો. બ્રહ્મચર્યમહિમા

પાત્ર વિના વસ્તુ ન રહે, પાત્રે આત્મિક જ્ઞાન;
પાત્ર થવા સેવો સદા, બ્રહ્મચર્ય મતિમાન.

(શ્રીમદ્ રાજચંદ્રમાથી)

પાઠ ૪ થો. સર્વજ્ઞનું સ્વરૂપ.

ત્રિકાળગોચર સમસ્ત ગુણ–પર્યાયો સહિત સંપૂર્ણ લોક અને અલોકને (છએ દ્રવ્યને) જે પ્રત્યક્ષ જાણે તે સર્વજ્ઞદેવ છે. ૩૦૨.

હે સર્વજ્ઞના અભાવવાદી! જો સર્વજ્ઞ ન હોય તો અતીન્દ્રિય પદાર્થો (—ઇન્દ્રિયગોચર નહિ એવા પદાર્થ)ને કોણ જાણે?

ઇન્દ્રિયજ્ઞાન તો સ્થૂલ પદાર્થો કે જે ઇન્દ્રિયોના સંબંધરૂપ વર્તમાન હોય તેને જાણે છે અને તેમના પણ સમસ્ત પર્યાયોને જાણતું નથી. ૩૦૩

(સ્વામી કાર્તિકેયાનુપ્રેક્ષામાંથી)

જે જાણતો અર્હંતને, ગુણ, દ્રવ્ય ને પર્યયપણે,
તે જીવ જાણે આત્મને, તસુ મોહ પામે લય ખરે ૮૦

જે અર્હંતને દ્રવ્યપણે, ગુણપણે અને પર્યાયપણે જાણે છે તે (પોતાના) આત્માને જાણે છે અને તેનો મોહ અવશ્ય લય પામે છે.

(શ્રી પ્રવચનસાર)

પાઠ ૫ મો. સમયસારજીની સ્તુતિ.

હરિગીત

સંસારી જીવનાં ભાવમરણો ટાળવા કરુણા કરી,
સરિતા વહાવી સુધા તણી પ્રભુ વીર! તેં સંજીવની,
શોષાતી દેખી સરિતને કરુણાભીના હૃદયે કરી:
મુનિકુંદ સંજીવની સમયપ્રાભૃત તણે ભાજન ભરી.

અનુષ્ટુપ

કુંદકુંદ રચ્યું શાસ્ત્ર, સાથિયા અમૃતે પૂર્યા,
ગ્રંથાધિરાજ ! તારામાં ભાવો બ્રહ્માંડના ભર્યા.

શિખરિણી

અહો ! વાણી તારી પ્રશમરસ ભાવે નીતરતી,
મુમુક્ષુને પાતી અમૃતરસ અંજલિ ભરી ભરી;
અનાદિની મૂર્ચ્છા, વિષ તણી ત્વરાથી ઊતરતી,
વિભાવેથી થંભી, સ્વરૂપ ભણી દોડે પરિણતિ.

શાર્દૂલવિક્રીડિત

તું છે નિશ્ચયગ્રંથ ભંગ સઘળા વ્યવહારના ભેદવા,
તું પ્રજ્ઞાછીણી જ્ઞાન ને ઉદયની સંધિ સહુ છેદવા;
સાથી સાધકનો, તું ભાનુ જગનો, સંદેશ મહાવીરનો,
વિસામો ભવક્લાંતના હૃદયનો, તું પંથ મુક્તિ તણો.

વસંતતિલકા

સૂણ્યે તને રસનિબંધ શિથિલ થાય,
જાણ્યે તને હૃદય જ્ઞાની તણાં જણાય.
તુ રુચતાં, જગતની રુચિ આળસે સૌ,
તું રીઝતા સકલ જ્ઞાયકદેવ રીઝે

અનુષ્ટુપ

બનાવું પત્ર કુંદનના, રત્નોના અક્ષરો - લખી;
તથાપિ કુંદસૂત્રોનાં અંકાયે મૂલ્ય ના કદી.

નહિ કષાય ઉપશાંતતા, નહિ અંતર વૈરાગ્ય;
સરળપણું ન મધ્યસ્થતા, એ મતાર્થી દુર્ભાગ્ય. ૩૨

એક હોય ત્રણ કાળમાં, પરમારથનો પંથ,
પ્રેરે તે પરમાર્થને, તે વ્યવહાર સમંત. ૩૬

કષાયની ઉપશાંતતા, માત્ર મોક્ષઅભિલાષ,
ભવે ખેદ પ્રાણીદયા, ત્યાં આત્માર્થનિવાસ ૩૮

ભાસ્યો દેહાધ્યાસથી, આત્મા દેહસમાન;
પણ તે બન્ને ભિન્ન છે, પ્રગટ લક્ષણે ભાન ૪૯

સર્વ અવસ્થાને વિષે, ન્યારો સદા જણાય;
પ્રગટરૂપ ચૈતન્યમય, એ એંધાણ સદાય ૫૪

જડ ચેતનનો ભિન્ન છે, કેવળ પ્રગટ સ્વભાવ;
એકપણું પામે નહી, ત્રણે કાળ દ્વય ભાવ ૫૭

જે સંયોગો દેખિયે, તે તે અનુભવ દૃશ્ય,
ઉપજે નહિ સંયોગથી, આત્મા નિત્ય પ્રત્યક્ષ ૬૪

જડથી ચેતન ઉપજે, ચેતનથી જડ થાય,
એવો અનુભવ કોઈને, ક્યારે કદી ન થાય ૬૫

કોઈ સંયોગોથી નહી, જેની ઉત્પત્તિ થાય,
નાશ ન તેનો કોઈમા, તેથી નિત્ય સદાય ૬૬

ચેતન જો નિજભાનમાં, કર્ત્તા આપ સ્વભાવ;
વર્તે નહિ નિજભાનમાં, કર્ત્તા કર્મ પ્રભાવ. ૭૮

કર્મ-ભાવ અજ્ઞાન છે, મોક્ષભાવ નિજવાસ;
અંધકાર અજ્ઞાન સમ, નાશે જ્ઞાનપ્રકાશ. ૯૮

જે જે કારણ બંધનાં, તેહ બંધનો પંથ;
તે કારણ છેદક દશા, મોક્ષ-પંથ ભવઅંત. ૯૯

રાગ દ્વેષ અજ્ઞાન એ, મુખ્ય કર્મની ગ્રંથ;
થાય નિવૃત્તિ જેહથી, તે જ મોક્ષનો પંથ. ૧૦૦

આત્મા સત્ ચૈતન્યમય, સર્વાભાસરહિત;
જેથી કેવળ પામિયે, મોક્ષપથ તે રીત. ૧૦૧

મત દર્શન આગ્રહ તજી, વર્તે સદ્ગુરુ લક્ષ;
લહે શુદ્ધ સમકિત તે, જેમા ભેદ ન પક્ષ. ૧૧૦

વર્તે નિજસ્વભાવનો, અનુભવ લક્ષ પતીત;
વૃત્તિ વહે નિજભાવમાં, પરમાર્થે સમકિત. ૧૧૧

વર્ધમાન સમકિત થઈ, ટાળે મિથ્યાભાસ;
ઉદય થાય ચારિત્રનો, વીતરાગપદ વાસ. ૧૧૨

કેવળ નિજસ્વભાવનું, અખંડ વર્તે જ્ઞાન;
કહિયે કેવળજ્ઞાન તે, દેહ છતા નિર્વાણ. ૧૧૩

કોટિ વર્ષનું સ્વપ્ન પણ, જાગ્રત થતા શમાય;
તેમ વિભાવ અનાદિનો, જ્ઞાન થતાં દૂર થાય. ૧૧૪

છૂટે દેહાધ્યાસ તો. નહિ કર્તા તું કર્મ;
નહિ ભોક્તા તું તેહનો, એ જ ધર્મનો મર્મ ૧૧૫

એ જ ધર્મથી મોક્ષ છે, તુ છો મોક્ષસ્વરૂપ,
અનંત દર્શન જ્ઞાન તું, અવ્યાબાધ સ્વરૂપ. ૧૧૬

શુદ્ધ બુદ્ધ ચૈતન્યઘન, સ્વયંજ્યોતિ સુખધામ,
બીજું કહિયે કેટલું ? કર વિચાર તો પામ. ૧૧૭

મોક્ષ કહ્યો નિજશુદ્ધતા, તે પામે તે પંથ;
સમજાવ્યો સંક્ષેપમાં, સકળ માર્ગ નિર્ગ્રંથ. ૧૨૩

આત્મભ્રાંતિ સમ રોગ નહિ, સદ્‌ગુરુ વૈદ્ય સુજાણ;
ગુરુઆજ્ઞા સમ પથ્ય નહિ, ઔષધ વિચાર ધ્યાન. ૧૨૯

જો ઇચ્છો પરમાર્થ તો, કરો સત્ય પુરુષાર્થ,
ભવસ્થિતિ આદિ નામ લઈ, છેદો નહિ આત્માર્થ. ૧૩૦

સર્વ જીવ છે સિદ્ધસમ, જે સમજે તે થાય;
સદ્‌ગુરુઆજ્ઞા જિનદશા, નિમિત્ત કારણમાંય. ૧૩૫

દેહ છતાં જેની દશા, વર્તે દેહાતીત;
તે જ્ઞાનીના ચરણમાં, હો વંદન અગણિત. ૧૪૨

પાઠ ૭ મો. શ્રી અમિતગતિ આચાર્યવિરચિત સામાયિક પાઠનાં કેટલાંક અવતરણો

(હરિગીત છંદ.)

×સૌ પ્રાણી આ સંસારનાં, સન્મિત્ર મુજ વ્હાલાં થજો,
સદ્‌ગુણમાં આનંદ માનું, મિત્ર કે વેરી હજો;
દુઃખીઆ પ્રતિ કરુણા અને દુશ્મન પ્રતિ મધ્યસ્થતા,
શુભ ભાવના પ્રભુ ચાર આ, પામો હૃદયમાં સ્થિરતા. ૧

×सत्त्वेषु मैत्री गुणिषु प्रमोदं, क्लिष्टेषु जीवेषु कृपापरत्वम्।
माध्यस्थभावं विपरीतवृत्तौ, सदा ममात्मा विदधातु देव ! ॥१॥

અતિ જ્ઞાનવંત અનંત શક્તિ, દોષહીન આ આત્મ છે,
એ મ્યાનથી તરવાર પેઠે, શરીરથી વિભિન્ન છે;
હું શરીરથી જુદો ગણું, એ જ્ઞાનબળ મુજને મળો,
ભીષણ જે અજ્ઞાન મારુ, નાથ! તે સત્વર ટળો. ૨

સુખ-દુઃખમા, અરિ-મિત્રમા, સયોગ કે વિયોગમાં,
રખડું વને વા રાજભુવને, રાચતો સુખભોગમા,
મમ સર્વકાળે સર્વ જીવમાં આત્મવત્ બુદ્ધિ બધી;
તુ આપજે મુજ મોહ કાપી, આ દશા કરુણાનિધિ. ૩

પ્રમાદથી પ્રયાણ કરીને, વિચરતા પ્રભુ અહીં તહીં,
એકેન્દ્રિયાદિ જીવને, હણુતા કદી ડરતો નહિ;
છેદી વિભેદી દુઃખ દઈ, મેં ત્રાસ આપ્યો તેમને,
કરજો ક્ષમા મુજ કર્મ હિંસક, નાથ વિનવુ આપને. ૫

*મન મારું દોષિત થાય તો હું દોષ અતિક્રમ જાણતો,
દોષિત થતુ આચારમા તો દોષ વ્યતિક્રમ માનતો;
વિષયો તણી પ્રવૃત્તિમા હું અતિચારી ધારતો,
વિષયો તણી આસક્તિમા હુ અનાચારી સમજતો. ૯

મુજ વચન વાણી ઉચ્ચારમા, તલભાર વિનિમય થાય તો,
જો અર્થ માત્રા પદ મહી, લવલેશ વધઘટ હોય તો,
યથાર્થ વાણી ભગનો, દોષિત પ્રભુ હું આપનો,
આપી ક્ષમા મુજને બનાવો, પાત્ર કેવળ બોધનો. ૧૦

* અર્થ:—મનની શુદ્ધિમા ક્ષતિ થવી, મનમા વિકારભાવ ઉત્પન્ન થવો તે અતિક્રમ છે, શીલવ્રતનુ અર્થાત્ વ્રતમય પ્રતિજ્ઞાનુ ઉલ્લઘન કરવાનો ભાવ થવો તે વ્યતિક્રમ છે, વિષયોમા વર્તવુ તે અતિચાર છે અને તે વિષયોમાં અતિશય આસક્ત થઈ જવુ તે અનાચાર છે.

[૧]પાઠ ૮ મો. શ્રાવક કર્તવ્ય

ષટ્ આવશ્યક કર્મ

देवपूजा गुरुपास्तिः स्वाध्यायः संयमस्तपः ।
दानश्चेति गृहस्थानां षट् कर्माणि दिने दिने ॥७॥

(પદ્મન દીપ ચવિ શતિકા–શ્રાવકાચાર)

અર્થ—જિનેન્દ્રદેવની પૂજા, નિર્ગ્રંથ ગુરુઓની સેવા, સ્વાધ્યાય, સયમ, (યોગ્યતાનુસાર) તપ અને દાન—એ ૭ કર્મ શ્રાવકોએ પ્રતિદિન કરવા યોગ્ય છે

શ્રાવકના આઠ મૂળ ગુણુ

मद्यमांसमधुत्यागी त्यक्तोदुम्बरपञ्चकः ।
नामतः श्रावकः ख्यातो नान्यथाऽपि तथा गृही ॥७२६॥

(પચાધ્યાયી)

અર્થ—મદ્ય, માસ તથા મધના ત્યાગ કરવાવાળો અને પાચ +ઉદુમ્બર ફળોને છોડવા વાળો ગૃહસ્થ નામથી શ્રાવક કહેવાય છે પણુ મદ્યાદિકનો સેવન કરવાવાળો ગૃહસ્થ નામથી પણુ શ્રાવક કહી શકાતો નથી.

[૨]પાઠ ૯ મો. મિચ્છા મિ દુક્કડં.

આ ભવ ને ભવોભવ મહિં, થયુ વેર વિરોધ;
અંધ બની અજ્ઞાનથી, કર્યો અતિશય ક્રોધ
તે સવિ મિચ્છા મિ દુક્કડં.

+જે વૃક્ષોને તોડવાથી દૂધ નીકળે છે એવા વડ, પીપર, ઉંબર, કઠુંબર, પાકર વૃક્ષોને ક્ષીરવૃક્ષ અથવા ઉદુમ્બર કહે છે તેમા સૂક્ષ્મ તથા સ્થૂલ ત્રસ જીવોની ઘણી ઉત્પત્તિ થાય છે.

૧, ૨ આલોચનાદિ પદ સગ્રહ પાન ૧૦૧, ૫૭

જીવ ખમાવું છું સવિ, ક્ષમા કરજો સદાય;
વેરવિરોધ ટળી જજો, અક્ષય પદ સુખ સોય,
સમભાવી આતમ થશે.

ભારે કર્મી જીવડા, પીએ વેરનું ઝેર;
ભવાટવીમાં તે ભમે, પામે નહિ શિવ લહેર,
ધર્મનું મર્મ વિચારજો.

પાઠ ૧૦ મો. પરમપદ પ્રાપ્તિની ભાવના કાયોત્સર્ગરૂપે કહેવામાં આવે છે.

(નમસ્કાર મંત્ર બોલવો)

અપૂર્વ અવસર એવો ક્યારે આવશે?
ક્યારે થઈશું બાહ્યાંતર નિર્ગ્રંથ જો?
સર્વ સંબંધનું બંધન તિક્ષ્ણ છેદીને,
વિચરશું કવ મહત્પુરુષને પંથ જો? અપૂર્વ૦ ૧

સર્વ ભાવથી ઔદાસીન્ય વૃત્તિ કરી,
માત્ર દેહ તે સંયમહેતુ હોય જો;
અન્ય કારણે અન્ય કશું કલ્પે નહીં;
દેહે પણ કિંચિત્ મૂર્છા નવ જોય જો. અપૂર્વ૦ ૨

દર્શનમોહ વ્યતીત થઈ ઊપજ્યો બોધ જે,
દેહ ભિન્ન કેવલ ચૈતન્યનું જ્ઞાન જો;
તેથી પ્રક્ષીણ ચારિત્રમોહ વિલોકિયે,
વર્તે એવું શુદ્ધસ્વરૂપનું ધ્યાન જો. અપૂર્વ૦ ૩

આત્મસ્થિરતા ત્રણ સંક્ષિપ્ત યોગની,
મુખ્યપણે તો વર્તે દેહપર્યંત જો;
ઘોર પરિષહ કે ઉપસર્ગ ભયે કરી,
આવી શકે નહીં તે સ્થિરતાનો અંત જો. અપૂર્વ૦ ૪

સંયમના હેતુથી યોગપ્રવર્તના,
સ્વરૂપલક્ષે જિનઆજ્ઞા આધીન જો;
તે પણ ક્ષણ ક્ષણ ઘટતી જાતી સ્થિતિમાં,
અંતે થાયે નિજસ્વરૂપમાં લીન જો. અપૂર્વ૦ ૫

પંચ વિષયમાં રાગદ્વેષ વિરહિતતા,
પંચ પ્રમાદે ન મળે મનનો ક્ષોભ જો;
દ્રવ્ય ક્ષેત્ર ને કાળ ભાવ પ્રતિબંધવણ,
વિચરવું ઉદયાધીન પણ વીતલોભ જો. અપૂર્વ૦ ૬

ક્રોધપ્રત્યે તો વર્તે ક્રોધસ્વભાવતા,
માનપ્રત્યે તો દીનપણાનું માન જો;
માયાપ્રત્યે માયા સાક્ષી ભાવની,
લોભપ્રત્યે નહીં લોભ સમાન જો. અપૂર્વ૦ ૭

બહુ ઉપસર્ગકર્તા પ્રત્યે પણ ક્રોધ નહીં,
વંદે ચક્રી તથાપિ ન મળે માન જો;
દેહ જાય પણ માયા થાય ન રોમમાં,
લોભ નહીં છો પ્રબળ સિદ્ધિ નિદાન જો. અપૂર્વ૦ ૮

નગ્નભાવ, મુંડભાવ સહ અસ્નાનતા,
અદંતધોવન આદિ પરમ પ્રસિદ્ધ જો;
કેશ, રોમ, નખ કે અંગે શૃંગાર નહીં,
દ્રવ્યભાવ સંયમમય નિર્ગ્રંથ સિદ્ધ જો. અપૂર્વ૦ ૯

શત્રુ મિત્ર પ્રત્યે વર્તે સમદર્શિતા,
માન અમાને વર્તે તે જ સ્વભાવ જો;
જીવિત કે મરણે નહીં ન્યૂનાધિકતા,
ભવ મોક્ષે પણ શુદ્ધ વર્તે સમભાવ જો　અપૂર્વ૦ ૧૦.

એકાકી વિચરતો વળી સ્મશાનમા,
વળી પર્વતમા વાઘ સિંહ સંયોગ જો,
અડોલ આસન, ને મનમા નહી ક્ષોભતા,
પરમ મિત્રનો જાણે પામ્યા યોગ જો. અપૂર્વ૦ ૧૧.

ઘોર તપશ્ચર્યામા પણ મનને તાપ નહીં,
સરસ અન્ને નહી મનને પ્રસન્ન ભાવ જો,
રજકણ કે રિદ્ધિ વૈમાનિક દેવની,
સર્વે માન્યા પુદ્ગળ એક સ્વભાવ જો. અપૂર્વ૦ ૧૨

(નમસ્કાર બોલી કાયોત્સર્ગ પારવો.)

પાઠ ૧૧ મો. પ્રત્યાખ્યાન

[એકી સાથે બે પ્રતિક્રમણ કરે કે કેવળ આ પ્રતિક્રમણ કરે ત્યારે પહેલા પ્રતિક્રમણના પાઠ ૧૬મા બતાવ્યા પ્રમાણે અહીં પ્રત્યાખ્યાન કરવુ]

પાઠ ૧૨ મો. જિનજીની વાણી

સીમંધર મુખથી ફૂલડા ખરે,
એની કુંદકુંદ ગૂથે માળ રે
　　જિનજીની વાણી ભલી રે

વાણી ભલી, મન લાગે રળી,
જેમાં સાર–સમય શિરતાજ રે,
જિનજીની વાણી ભલી રે...સીમંધર

ગૂંથ્યાં પાહુડ ને ગૂંથ્યું પંચાસ્તિ,
ગૂંથ્યું પ્રવચનસાર રે,
જિનજીની વાણી ભલી રે,

ગૂંથ્યુ નિયમસાર, ગૂંથ્યુ રયણસાર,
ગૂંથ્યો સમયનો સાર રે,
જિનજીની વાણી ભલી રે...સીમંધર

સ્યાદ્‌વાદ કેરી સુવાસે ભરેલો
જિનજીનો ૐકારનાદ રે,
જિનજીની વાણી ભલી રે.

વંદું જિનેશ્વર, વંદું હુ કુંદકુંદ,
વંદુ એ ૐકારનાદ રે,
જિનજીની વાણી ભલી રે. સીમંધર

હૈડે હજો, મારા ભાવે હજો,
મારા ધ્યાને હજો જિનવાણ રે,
જિનજીની વાણી ભલી રે.

જિનેશ્વરદેવની વાણીના વાયરા
વાજો મને દિનરાત રે,
જિનજીની વાણી ભલી રે. સીમંધર

પાઠ ૧૩ મો. અંતિમ મંગળ

तस्मिन् [illegible] ।
[illegible] ॥ ८३ ॥
[[illegible]]

सर्वमंगलमांगल्यं सर्वकल्याणकारकं ।
प्रधानं सर्वधर्माणां जैनं जयतु शासनम् ॥

इति श्रीरस्तु मंगलम्

—o—

नमः समयसाराय स्वानुभूत्या चकासते ।
चित्स्वभावाय भावाय सर्वभावान्तरच्छिदे ॥

णवि होदि अप्पमत्तो ण पमत्तो जाणओ दु जो भावो ।
एवं भणंति सुद्धं णाओ जो सो उ सो चेव ॥

भावयेद्भेदविज्ञानमिदमच्छिन्नधारया
तावद्यावत्पराच्च्युत्वा ज्ञानं ज्ञाने प्रतिष्ठते ॥

भेदविज्ञानतः सिद्धाः सिद्धा ये किल केचन ।
अस्यैवाभावतो बद्धा बद्धा ये किल केचन ॥

आत्मा ज्ञानं स्वयं ज्ञानं ज्ञानादन्यत्करोति किम् ।
परभावस्य कर्तात्मा मोहोऽयं व्यवहारिणाम् ॥

(સ્વાધ્યાય માટે)

નિમિત્ત–ઉપાદાનના દોહા

પ્રશ્ન:—

ગુરુ ઉપદેશ નિમિત્ત વિન, ઉપાદાન બલહીન;
જ્યોં નર દૂજે પાંવ વિન ચલવેકો આધીન ૧.

હૌં જાનૈ થા એક હી, ઉપાદાનસોં કાજ,
થકૈ સહાઈ પૌન વિન, પાનીમાંહિ જહાજ ૨

અર્થ:—ગુરુના ઉપદેશના નિમિત્ત વગર ઉપાદાન (આત્મા પોતે) બળ વગરનુ છે, જેમ માણસને ચાલવા માટે બીજા પગ વગર ચાલે નહીં તેમ

જે એમ જ જાણે છે કે–એક ઉપાદાનથી જ કામ થાય (તે બરાબર નથી) જેમ પાણીમાં વહાણ પવનની મદદ વગર થાકે છે તેમ.

ઉત્તર:—

જ્ઞાન નૈન કિરિયા ચરન, દોઊ શિવમગ ધાર;
ઉપાદાન નિહચૈ જહાઁ તહઁ નિમિત્ત વ્યવહાર. ૩

અર્થ:—સમ્યગ્દર્શન પૂર્વકનુ જ્ઞાન, અને તે જ્ઞાનમા ચરણરૂપ (સ્થિરતારૂપ) ક્રિયા તે બંને શિવમાર્ગ (મોક્ષમાર્ગ) ને ધારણ કરે છે

જ્યાં ઉપાદાન ખરેખર (નિશ્ચય) હોય ત્યાં નિમિત્ત હોય જ છે એ વ્યવહાર છે (પરવસ્તુ–નિમિત્ત હાજરરૂપ હોય છે એમ પરનુ જ્ઞાન કરવુ તેને વ્યવહાર કહેવામાં આવે છે)

ઉપાદાન નિજ ગુણ જહાં, તહં નિમિત્ત પર હોય,
ભેદજ્ઞાન પરવાન વિધિ, વિરલા બૂઝૈ કોય. ૪.

અર્થ:—જ્યાં પોતાના ગુણ ઉપાદાનરૂપે તૈયાર હોય ત્યાં તેને અનુકૂળ પણ નિમિત્ત હોય છે; તેથી નિશ્ચયના પ્રમાણ પ્રમાણે કહે છે. આવી રીતે નિશ્ચય જ ગુણે છે. (ગુરુ ગ્રંથ છે.)

ઉપાદાન બળ જહાં તહાં, નહિ નિમિત્તકો દાવ;
એક ચક્રસોં રથ ચલૈ, રવિકો યહૈ સ્વભાવ. ૫

અર્થ:—જ્યાં જુઓ ત્યાં ઉપાદાનનું જ બળ છે, નિમિત્તનો દાવ નથી. અર્થાત્ નિમિત્ત કાંઈ પણ કરી શકતું નથી, જેમ સૂર્યનો રથ એક જ પૈડાથી ચાલે છે તેમ.

સધૈ વસ્તુ અસહાય જહાં, તહાં નિમિત્ત હૈ કૌન;
જ્યોં જહાજ પરવાહમેં, તિરૈ સહજ બિન પૌન. ૬

અર્થ:—વસ્તુ (આત્મા) પરસહાય વિના જ સાધ્ય થાય છે, તેમાં નિમિત્ત કેવું? (નિમિત્ત પણ કાંઈ કરતું નથી) જેમ, પાણીના પ્રવાહમાં વહાણ પવન વિના સહજ તરે છે.

ઉપાદાન વિધિ નિરવચન, હૈ નિમિત્ત ઉપદેશ;
બસૈ જુ જૈસે દેશમેં, કરૈ સુ તૈસે ભેષ. ૭

અર્થ:—ઉપાદાનની રીત નિર્વચનીય છે, નિમિત્તથી ઉપદેશ દેવાની રીત છે, જેમ જીવ જે દેશમાં વસે તે તે દેશનો વેષ પહેરે છે તેમ.

નોટ:—(૧) ઉપાદાન=વસ્તુની સહજ શક્તિ (૨) નિમિત્ત= સંયોગરૂપ કારણ. (૩) દૃષ્ટાંતમાં એક પૈડું સૂર્યના રથનું કહ્યું તેમ જ હાલ યુરોપ વગેરે દેશોમાં પર્વતોમાં ચાલતી રેલગાડીઓ એક જ પૈડાથી ચાલે છે. (૪) ઉપાદાન પોતે પોતાથી પોતામાં કાર્ય કરે છે. નિમિત્ત હાજરરૂપ હોય છે, પણ તે ઉપાદાનને કાંઈ મદદ કે અસર કરી શકતું નથી એમ બતાવ્યું છે.

ભૈયા ભગવતીદાસજી કૃત

ઉપાદાન–નિમિત્તનો સંવાદ

દોહરા

પાદ પ્રણમિ જિનદેવકે, એક ઉક્તિ ઉપજાય,
ઉપાદાન અરુ નિમિત્તકો, કહું સવાદ બનાય ૧

અર્થ:—જિનદેવનાં ચરણે પ્રણામ કરી, એક અપૂર્વ કથન તૈયાર કરુ છુ. ઉપાદાન અને નિમિત્તનો સવાદ બનાવીને તે કહું છું ૧.

પ્રશ્ન :–

પૂછત હૈ કોઊ તહા, ઉપાદાન કિહ નામ;
કહો નિમિત્ત કહિયે કહા, કબકે હૈ ઈહ ઠામ. ૨

અર્થ:—ત્યા કોઈ પૂછે છે કે–ઉપાદાન કોનું નામ ? નિમિત્ત કોને કહીએ ? અને ક્યારથી તેમનો સબધ છે તે કહો ૨

ઉત્તર :–

ઉપાદાન નિજશક્તિ હૈ, જિયકો મૂલ સ્વભાવ,
હૈ નિમિત્ત પરયોગતેં, બન્યો અનાદિ બનાવ. ૩

અર્થ—ઉપાદાન પોતાની શક્તિ છે, તે જીવનો મૂળ સ્વભાવ છે, અને પર સંયોગ નિમિત્ત છે તેમનો સબધ અનાદિથી બની રહ્યો છે ૩

નિમિત્ત :–

નિમિત્ત કહૈ મોકોં સબૈ, જાનત હૈ જગ લોય,
તેરો નાવ ન જાનહી, ઉપાદાન કો હોય. ૪

અર્થ:—નિમિત્ત કહે છે કે જગતના સર્વ લોકો મને જાણે છે, ઉપાદાન કોણ તેનુ નામ પણ જાણતા નથી. ૪.

ઉપાદાન :-

ઉપાદાન કહે રે નિમિત્ત, તૂ કહા કરે ગુમાન;
મોકો જાનેં જીવ વે, જો હૈં સમ્યક્‌વાન. ૫

અર્થ:—ઉપાદાન કહે છે:-અરે નિમિત્ત! તુ અભિમાન શા માટે કરે છે? જે જીવ સમ્યગ્જ્ઞાની (આત્માના સાચા જ્ઞાની) છે તે મને જાણે છે. ૫

નિમિત્ત :-

કહેં જીવ સબ જગતકે, જો નિમિત્ત સોઈ હોય;
ઉપાદાનકી બાતકો, પૂછે નાહીં કોય. ૬

અર્થ:—નિમિત્ત કહે છે-જગતના સર્વ જીવ કહે છે કે જો નિમિત્ત હોય તો (કાર્ય) થાય, ઉપાદાનની વાતનું કોઈ કાંઈ પૂછતુ નથી. ૬.

ઉપાદાન :-

ઉપાદાન બિન નિમિત્ત તૂ, કર ન સકૈ ઇક કાજ,
કહા ભયો જગ ના લખૈ, જાનત હૈ જિનરાજ. ૭

અર્થ:—ઉપાદાન કહે છે -અરે નિમિત્ત! એક પણ કાર્ય ઉપાદાન વિના થઈ શકતું નથી. જગત ન જાણે તેથી શુ થયું? જિનરાજ તે જાણે છે. ૭

નિમિત્ત :-

દેવ જિનેશ્વર ગુરુ યતી, અરુ જિન આગમ સાર;
ઇહિ નિમિત્તતેં જીવ સબ, પાવત હૈં ભવપાર. ૮

અર્થ:—નિમિત્ત કહે છે:-જિનેશ્વર દેવ, નિર્ગ્રંથ ગુરુ અને વીતરાગનાં આગમ ઉત્કૃષ્ટ છે, એ નિમિત્તોવડે સર્વે જીવ ભવનો પાર પામે છે. ૮

ઉપાદાન :—

યહ નિમિત્ત ઇસ જીવકો, મિલ્યો અનંતી વાર;
ઉપાદાન પલટ્યો નહીં, તૌ ભટક્યો સંસાર. ૯

અર્થ:—ઉપાદાન કહે છે—એ નિમિત્તો આ જીવને અનંતીવાર મળ્યાં, પણ ઉપાદાન (જીવ પોતે) પલટ્યુ નહિ તેથી તે સંસારમાં ભટક્યો. ૯

નિમિત્ત :—

કૈ કેવલિ કૈ સાધુ કૈ, નિકટ ભવ્ય જો હોય;
સો ક્ષાયક સમ્યક્ લહૈ, યહ નિમિત્ત બલ જોય ૧૦

અર્થ:—નિમિત્ત કહે—જો કેવલી ભગવાન અથવા શ્રુતકેવળી મુનિ પાસે ભવ્ય જીવ હોય તો ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ પ્રગટે છે એ નિમિત્તનું બળ જુઓ ! ૧૦

ઉપાદાન :-

કેવલિ અરુ મુનિરાજકે, પાસ રહૈં બહુ લોય,
પૈ જાકો સુલટ્યો ધની, ક્ષાયિક તાકો હોય. ૧૧

અર્થ—ઉપાદાન કહે—કેવળી અને શ્રુતકેવળી મુનિરાજ પાસે ઘણા લોકો રહે છે, જેનો ધણી (આત્મા) સવળો થાય તેને જ ક્ષાયિક (સમ્યક્ત્વ) થાય છે ૧૧

નિમિત્ત .-

હિંસાદિક પાપન કિયે, જીવ નર્કમે જાહિં,
જો નિમિત્ત નહિં કામકો, તો ઇમ કાહે કહાહિ. ૧૨

અર્થ:—નિમિત્ત કહે—જે હિંસાદિક કરે છે તે નર્કમા જાય છે. જો નિમિત્ત કામનુ ન હોય તો એમ શા માટે કહ્યુ ? ૧૨.

ઉપાદાન :-

હિંસામેં ઉપયોગ જિહાં, રહૈ બ્રહ્મકે રાચ;
તેઈ નર્કમેં જાત હૈં, મુનિ નહિં જાહિં કદાચ. ૧૩

અર્થ:—હિંસામાં જેનો ઉપયોગ (ચૈતન્યનાં પરિણામ) હોય અને જે આત્મા તેમાં રાચી રહે તે નર્કમાં જાય છે, (ભાવ) મુનિ કદાપિ નર્કમાં જતા નથી. ૧૩

નિમિત્ત :-

દયા દાન પૂજા કિયે, જીવ સુખી જગ હોય;
જો નિમિત્ત ઝૂઠૌ કહો, યહ ક્યોં માને લોય. ૧૪

અર્થ.—નિમિત્ત કહે:- દયા દાન પૂજા કરે તો જીવ જગતમાં સુખી થાય છે. જો નિમિત્ત, તમે કહો છો તેમ, જૂઠું હોય તો લોકો તેને કેમ માને? ૧૪.

ઉપાદાન :-

દયા દાન પૂજા ભલી, જગત માંહિ સુખકાર;
જહં અનુભવકો આચરન, તહં યહ બંધ વિચાર. ૧૫

અર્થ:—ઉપાદાન કહે.—દયા, દાન પૂજા. શુભભાવ ભલે જગતમાં બાહ્ય સગવડ આપે પણ અનુભવના આચરણનો વિચાર કરતા, એ બધા બંધ છે. (ધર્મ નથી) ૧૫

નિમિત્ત :-

યહ તો બાત પ્રસિદ્ધ હૈ, સોચ દેખ ઉરમાહિં;
નરદેહી કે નિમિત્ત બિન, જિય ક્યો મુક્તિ ન જાહિં. ૧૬

અર્થ:—નિમિત્ત કહે:- એ વાત તો પ્રસિદ્ધ છે કે નરદેહના નિમિત્ત વિના જીવ મુક્તિ પામતો નથી તેથી હે ઉપાદાન! તુ આ બાબતનો અંતરમાં વિચાર કરી જો. ૧૬.

ઉપાદાન :-

દેહ પીંજરા જીવકો. રોકૈ શિવપુર જાત;
ઉપાદાનકી શક્તિસોં, મુક્તિ હોત રે ભ્રાત. ૧૭

અર્થ:—ઉપાદાન નિમિત્તને કહે છે—અરે ભાઈ! દેહનુ પીંજરુ તો જીવને (મોક્ષ) જતા રોકે છે, પણ ઉપાદાનની શક્તિથી મોક્ષ થાય છે

નોંધ:—અહી દેહનુ પીંજરુ જીવને મોક્ષ જતા રોકે છે એમ કહ્યું છે તે વ્યવહારકથન છે. જીવ શરીર ઉપર લક્ષ કરી મારાપણાની પક્કડ કરી, પોતે વિકારમાં રોકાય છે, ત્યારે શરીરનુ પીંજરું જીવને રોકે છે એમ ઉપચારથી કહેવાય છે ૧૭

નિમિત્ત :-

ઉપાદાન સબ જીવપૈ, રોકનહારો કૌન;
જાતે ક્યો નહિ મુક્તિમે, બિન નિમિત્તકે હૌન ૧૮

અર્થ:—નિમિત્ત કહે:—ઉપાદાન તો બધા જીવોને છે, તો પછી તેને રોકનાર કોણ? તે મુક્તિમાં કેમ જતાં નથી? નિમિત્ત નથી મળતુ તેથી તેમ થાય છે. ૧૮

ઉપાદાન :-

ઉપાદાન સુ અનાદિકો, ઉલટ રહ્યૌ જગમાહિં;
સુલટત હી સૂધે ચલેં, સિદ્ધ લોકકો જાહિં. ૧૯

અર્થ:—ઉપાદાન કહે:—જગતમાં ઉપાદાન અનાદિથી ઊલટુ થઈ રહ્યુ છે સૂલટુ થતા સાચું જ્ઞાન અને ચારિત્ર થાય છે અને તેથી સિદ્ધલોકમાં તે જાય છે, (મોક્ષ પામે છે.) ૧૯.

નિમિત્ત :-

કહું અનાદિ બિન નિમિતહી, ઉલટ રહ્યો ઉપયોગ,
ઐસી બાત ન સંભવૈ, ઉપાદાન તુમ જોગ ૨૦

અર્થ:—નિમિત્ત કહે:-અનાદિથી નિમિત્ત વગર જ ઉપયોગ (જ્ઞાનનો વ્યાપાર) શુ ઊલટો થઈ રહ્યો છે ? હે ઉપાદાન ! એવી વાત વ્યાજબી સભવતી નથી. ૨૦.

ઉપાદાન .-

ઉપાદાન કહૈ રે નિમિત્ત, હમપૈ કહી ન જાય;
ઐસે હી જિન કેવલી, દેખૈં ત્રિભુવનરાય ૨૧

અર્થ:—ઉપાદાન કહે અરે નિમિત્ત ! મારાથી કહી શકાય નહિ, જિન કેવળી ત્રિભુવનરાય એમ જ દેખે છે

નોંધ:—અહી કહે છે કે-ઉપાદાનમા કાર્ય થાય ત્યારે નિમિત્ત સ્વય હાજર હોય પણ ઉપાદાનને તે કાંઈ કરી શકતું નથી એમ અનત જ્ઞાનીઓ તેમના જ્ઞાનમા દેખે છે ૨૧

નિમિત્ત :-

જો દેખ્યો ભગવાન ને, સોહી સાંચો આહિ;
હમ તુમ સગ અનાદિકે, બલી કહોગે કાહિ ૨૨

અર્થ:—નિમિત્ત કહે—ભગવાને જે દેખ્યુ તે જ સાચુ છે એ ખરુ, પણ મારો અને તારો સબધ અનાદિનો છે, માટે આપણામાંથી બળવાન કોને કહેવો ? (બન્ને સરખા છીએ એમ તો કહો) ૨૨

ઉપાદાન :-

ઉપાદાન કહે વહ બલી, જાકો નાશ ન હોય:
જો ઉપજત વિનશત રહૈ, બલી કહાતે સોય. ૨૩

અર્થ:—ઉપાદાન કહે કે જેનો નાશ ન થાય તે બળવાન, જે ઊપજે અને વણસે તે બળવાન કેવી રીતે હોઈ શકે? (ન જ હોય)

નોંધ:—ઉપાદાન ત્રિકાળી અખંડ એકરૂપ વસ્તુ પોતે છે, તેથી તેનો નાશ નથી નિમિત્ત તો સંયોગરૂપ છે, આવે ને જાય તેથી નાશરૂપ છે તેથી ઉપાદાન જ બળવાન છે ૨૩.

નિમિત્ત :-

ઉપાદાન તુમ જોર હો, તો ક્યોં લેત અહાર,
પરનિમિત્ત કે યોગસોં, જીવત સબ સંસાર. ૨૪.

અર્થ:—નિમિત્ત કહે-ઉપાદાન! તારું જો જોર છે તો તું આહાર શા માટે લે છે? સંસારના બધા જીવો પર નિમિત્તના યોગથી જીવે છે. ૨૪

ઉપાદાન :-

જો આહારકે જોગસોં, જીવત હૈ જગમાહિં,
તો વાસી સંસારકે, મરતે કોઊ નાહિં ૨૫.

અર્થ—ઉપાદાન કહે-જો આહારના જોગથી જગતના જીવો જીવતા હોય તો સંસારવાસી કોઈ જીવ મરત નહિ ૨૫

નિમિત્ત :—

સૂર સોમ મણિ અગ્નિકે, નિમિત્ત લખૈં યે નૈન,
અંધકારમેં કિત ગયો, ઉપાદાન દૃગ દૈન ૨૬

અર્થ:—નિમિત્ત કહે:-સૂર્ય, ચંદ્ર, મણિ કે અગ્નિનું નિમિત્ત હોય તો આંખ દેખી શકે છે, ઉપાદાન જો દેખવાનું (કામ) આપતું હોય તો અંધકારમાં તે ક્યાં ગયું? (અંધકારમાં કેમ આંખેથી દેખાતું નથી?) ૨૬.

ઉપાદાન :—

સૂર સોમ મણિ અગ્નિ જો, કરેં અનેક પ્રકાશ;
નૈન શક્તિ બિન ના લખૈં, અન્ધકાર સમ ભાસ. ૨૭

અર્થ:—ઉપાદાન કહે:- જોકે સૂર્ય, ચંદ્ર, મણિ અને અગ્નિ અનેક પ્રકારનો પ્રકાશ કરે છે તોપણ દેખવાની શક્તિ વિના દેખાય નહીં; બધું અંધકાર જેવું ભાસે છે. ૨૭.

નિમિત્ત :—

કહે નિમિત્ત વે જીવ કો ? મો બિન જગકે માહિં;
સબૈ હમારે વશ પરે હમ બિન મુક્તિ ન જાહિં. ૨૮

અર્થ:—નિમિત્ત કહે:— મારા વિના જગતમાં જીવ કોણ માત્ર ? બધા મારે વશ પડ્યા છે, મારા વિના મુક્તિ થતી નથી ૨૮.

ઉપાદાન :-

ઉપાદાન કહૈ રે નિમિત્ત, ઐસે બોલ ન બોલ;
તોકો તજ નિજ ભજત હૈં, તેહી કરૈં કિલોલ. ૨૯

અર્થ:—ઉપાદાન કહે:— અરે નિમિત્ત ! એવા વચનો ન બોલ તારા ઉપરની દૃષ્ટિ તજી જે જીવ પોતાનું ભજન કરે છે તે જ કલ્લોલ (આનંદ) કરે છે ૨૯

નિમિત્ત :-

કહૈ નિમિત્ત હમકો તજૈં, તે કૈસે શિવ જાત;
પંચમહાવ્રત પ્રગટ હૈં, ઔર હુ ક્રિયા વિખ્યાત ૩૦

અર્થ:—નિમિત્ત કહે:— અમને તજવાથી મોક્ષ કેવી રીતે જવાય ? પાંચ મહાવ્રત પ્રગટ છે, વળી બીજી ક્રિયા પણ વિખ્યાત છે. (તેને લોકો મોક્ષનું કારણ માને છે.) ૩૦

ઉપાદાન :–

પંચ મહાવ્રત જોગ ત્રય ઔર સકલ વ્યવહાર;
પરકો નિમિત્ત ખપાયકે, તબ પહુંચે ભવપાર. ૩૧

અર્થ:—ઉપાદાન કહે:— પાંચ મહાવ્રત, મન, વચન અને કાય એ ત્રણ તરફનું જોડાણ, વળી બધો વ્યવહાર અને પર નિમિત્તનું લક્ષ ત્યાગે જીવ છોડે ત્યારે ભવપારને પહોંચી શકે છે. ૩૧.

નિમિત્ત :–

કહે નિમિત્ત જગ મેં બડો, મોતેં બડો ન કોય;
તીન લોકકે નાથ સબ, મો પ્રસાદતેં હોય. ૩૨

અર્થ:—નિમિત્ત કહે—જગમાં હું મોટો છું, મારાથી મોટો કોઈ નથી, ત્રણ લોકનો નાથ પણ મારી કૃપાથી થાય છે.

નોંધ:—સમ્યગ્દર્શનની ભૂમિકામાં જ્ઞાની જીવને શુભ વિકલ્પ આવતાં તીર્થંકરનામકર્મ બંધાય છે, તે દૃષ્ટાંત રજૂ કરી, પોતાનું બળવાનપણું 'નિમિત્ત' આગળ ધરે છે. ૩૨.

ઉપાદાન :–

ઉપાદાન કહે તૂ કહા, ચહું ગતિમેં લે જાય;
તો પ્રસાદતેં જીવ સબ દુઃખી હોહિં રે ભાય. ૩૩

અર્થ:—ઉપાદાન કહે:—તું કોણ? તું તો જીવને ચારે ગતિમાં લઈ જાય છે. ભાઈ! તારી કૃપાથી સર્વે જીવો દુઃખી જ થાય છે.

નોંધ—નિમિત્તાધીન દૃષ્ટિનું ફળ ચાર ગતિ એટલે સંસાર છે નિમિત્ત પરાણે જીવને ચાર ગતિમાં લઈ જાય છે એમ સમજવું નહિ. ૩૩.

નિમિત્ત :—

કહે નિમિત્ત જો દુઃખ સહે, સો તુમ હમહિ લગાય;
સુખી કૌન તેં હોત હૈ, તાકો દેહુ બતાય. ૩૪

અર્થ:—નિમિત્ત કહે:-જીવ દુ:ખ સહન કરે છે તેનો દોષ તુ અમારા ઉપર લગાવે છે તો જીવ સુખી શાથી થાય છે તે બતાવી દે! ૩૪

ઉપાદાન :-

જો સુખકો તૂ સુખ કહૈ, સો સુખ તો સુખ નાહિં;
યે સુખ, દુ:ખકે મૂલ હૈં, સુખ અવિનાશી માહિં ૩૫

અર્થ:—ઉપાદાન કહે —જે સુખને તું સુખ કહે છે તે સુખ જ નથી, એ સુખ તો દુ:ખનું મૂળ છે. આત્માના અંતરમા અવિનાશી સુખ છે ૮૫

નિમિત્ત :-

અવિનાશી ઘટઘટ બસૈ, સુખ ક્યોં વિલસત નાહિં?
શુભ નિમિત્તકે યોગ બિન, પરે પરે વિલલાહિં. ૩૬

અર્થ·—નિમિત્ત કહે:—અવિનાશી (સુખ) તો ઘટ ઘટ (દરેક જીવ)મા વસે છે, તો જીવોને સુખનો વિલાસ (ભોગવટો) કેમ નથી? શુભ નિમિત્તના યોગ વગર જીવ ક્ષણેક્ષણે દુ:ખી થઈ રહ્યો છે. ૩૬

ઉપાદાન :—

શુભ નિમિત્ત ઇહ જીવકો, મિલ્યો કઈ ભવસાર;
પૈ ઇક સમ્યક્ દર્શ બિન, ભટકત ફિર્યો ગંવાર. ૩૭

અર્થ:—ઉપાદાન કહે:—શુભ નિમિત્ત આ જીવને ઘણા ભવોમાં મળ્યુ, પણ એક સમ્યગ્દર્શન વિના આ જીવ ગમારપણે (અજ્ઞાન ભાવે) ભટકયા કરે છે ૩૭

નિમિત્ત :-

સમ્યક્ દર્શ ભયે કહા, ત્વરિત મુક્તિમેં જાહિં;
આગે ધ્યાન નિમિત્ત હૈં, તે શિવકો પહુંચાહિં. ૩૮

અર્થ—નિમિત્ત કહે:-સમ્યગ્દર્શન થયે શુ થયુ ? શું તેથી તુરત જ મુક્તિમાં જવાય છે ? આગળ પણ ધ્યાન નિમિત્ત છે તે શિવ (મોક્ષ) પદમા પહોંચાડે છે. ૩૮

ઉપાદાન :-

છોર ધ્યાનકી ધારના, મોર યોગકી રીતિ;
તોર કર્મકે જાલકો, જોર લઈ શિવપ્રીતિ. ૩૯

અર્થ—ઉપાદાન કહે -ધ્યાનની ધારણા છોડીને, યોગની રીતને સમેટી લઈને, કર્મની જાળને તોડી, પુરુપાર્થવડે શિવપદની પ્રાપ્તિ જીવ કરે છે ૩૯

નિમિત્તનો પરાજય :-

તબ નિમિત્ત હાર્યો તહાં, અબ નહિ જોર બસાય;
ઉપાદાન શિવલોકમેં, પહુચ્યો કર્મ ખપાય. ૪૦

અર્થ.—ત્યારે નિમિત્ત ત્યા હાર્યું, હવે તે કાંઈ જોર કરતું નથી ઉપાદાન શિવલોકમા (સિદ્ધપદમા) કર્મનો ક્ષય કરી પહોચ્યુ ૪૦

ઉપાદાનની જીત :-

ઉપાદાન જીત્યો તહાં, નિજબલ કર પરકાસ;
સુખ અનંત ધ્રુવ ભોગવૈ, અંત ન બરન્યો તાસ. ૪૧

અર્થ:—આ રીતે પોતાના બળનો પ્રકાશ કરીને ઉપાદાન જીત્યુ. (તે ઉપાદાન હવે) અનત ધ્રુવ સુખને ભોગવે છે કે જેનો અંત આવતો નથી ૪૧

તત્વસ્વરૂપ :-

ઉપાદાન અરુ નિમિત્ત યે, સબ જીવનપૈ વીર;
જો નિજશક્તિ સંભારહીં, સો પહુચૈ ભવતીર ૪૨

અર્થ:—ઉપાદાન અને નિમિત્ત એ બન્ને જીવોને હોય છે પણ જે જીવ છે તે નિજશક્તિને સંભાળી લે છે અને ભવનો પાર પામે છે. ૪૨.

આત્માનો મહિમા:—

ભૈયા મહિમા બ્રહ્મકી કૈસે વરની જાય;
વચનઅગોચર વસ્તુ હૈ, કહિવો વચન બતાય. ૪૩

અર્થ:—(ભગવતીદાસ) ભૈયા કહે છે કે બ્રહ્મનો (આત્માનો) મહિમા કેમ વર્ણવી જાય! તે વસ્તુ વચનથી અગોચર છે-ક્યા વચનોવડે બતાવાય! ૪૩.

સરસ સંવાદ:—

ઉપાદાન અરુ નિમિત્ત કો, સરસ બન્યો સંવાદ;
સમદૃષ્ટિકો સુગમ હૈ, મૂરખકો બકવાદ. ૪૪

અર્થ:—ઉપાદાન અને નિમિત્તનો આ સુંદર સંવાદ બન્યો છે, સમ્યગ્દૃષ્ટિને તે સહેલો છે, મૂર્ખને બકવાદરૂપ લાગશે. ૪૪.

આત્માના ગુણને ઓળખે તે આ સ્વરૂપ જાણે.

જો જાનૈ ગુણ બ્રહ્મકે, સો જાનૈ યહ ભેદ,
સાખ જિનાગમસોં મિલૈ, તો મત કીજ્યો ખેદ. ૪૫

અર્થ:—આત્માના ગુણને જે જાણે તે આનો મર્મ જાણે; સાક્ષી જિનાગમથી મળે છે, માટે ખેદ (સંદેહ) કરવો નહિ. ૪૫

આગ્રામાં સંવાદ રચ્યો :—

નગર આગરો અગ્ર હૈ, જૈની જનકો વાસ;
તિહં થાનક રચના કરી, 'ભૈયા' સ્વમતિ પ્રકાસ. ૪૬

અર્થ:—આગરા શહેર જૈની જનોના વાસ માટે અગ્ર છે. તે ક્ષેત્રે આ રચના (ભગવતીદાસ) ભૈયાએ પોતાના જ્ઞાનના અનુસાર કરી છે અથવા પોતાના જ્ઞાનના પ્રકાશ માટે કરી છે ૪૬

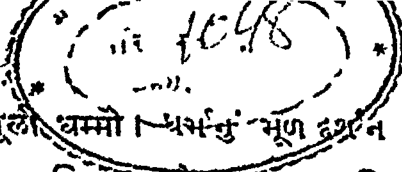
રચનાકાલ :-

સંવત્ વિક્રમ ભૂપ કો, સત્રહસૈ પંચાસ,
ફાલ્ગુન પહિલે પક્ષમે, દશોં દિશા પરકાશ ૪૭

અર્થ:—વિક્રમ રાજાના સંવત્ ૧૭૫૦ના ફાગણના પ્રથમ પક્ષમાં દશે દિશાના આનો પ્રકાશ થયો. ૪૭

ઇતિ ઉપાદાન-નિમિત્ત સંવાદ.

દંસણમૂલો ધમ્મો । ધર્મનું મૂળ દર્શન છે.

સમયસાર જિનરાજ હૈ, સ્યાદ્વાદ જિન વૈન.

હું સચ્ચિદાનંદ પરમાત્મા છું.

સ્વરૂપસ્થિત સદ્ગુરુદેવનો પ્રભાવનાઉદય જગતનું કલ્યાણ કરો, જયવંત વર્તો.

આત્મા પોતાપણે છે અને પરપણે નથી એવી જે દૃષ્ટિ તે જ ખરી અનેકાંતદૃષ્ટિ છે.

વહ સાધન બાર અનંત કિયો, તદપિ કછુ હાથ હજુ ન પર્યો;
અબ ક્યોં ન બિચારત હૈ મનસે, કછુ ઔર રહા ઉન સાધનસેં.

દુર્લભ મનુષ્યપણું પામીને જે વિષયોમાં રમે છે તે રાખને માટે રત્નને બાળે છે.

મહાપુરુષના આચરણ જોવા કરતા તેનું અંતઃકરણ જોવું એ વધારે પરીક્ષા છે.

ગમે તેવા તુચ્છ વિષયમા પ્રવેશ થતા ઉજ્જવલ આત્માઓનો સ્વતઃ વેગ વૈરાગ્યમા ઝંપલાવું એ છે.

જ્ઞાનથી જ રાગદ્વેષ નિર્મૂળ થાય. જ્ઞાનનું મુખ્ય સાધન વિચાર છે. વિચારદશાનું મુખ્ય સાધન સત્પુરુષના વચનનું યથાર્થ ગ્રહણ છે.

ગમ પડ્યા વિના આગમ અનર્થકારક થઈ પડે છે સંત વિના અંતની વાતમા અંત પમાતો નથી

અંતરનું સુખ અંતરની સ્થિતિમાં છે, સ્થિતિ થવા માટે બાહ્ય પદાર્થોનું આશ્ચર્ય ભૂલ. સમશ્રેણી રહેવી દુર્લભ છે,

નિમિત્તાધીન વૃત્તિ ફરી ફરી ચલિત થઈ જાય છે, ન થવા અચળ ગભીર ઉપયોગ રાખ

શુદ્ધ ઉપયોગ એ ધર્મ, ભાવે ભવનો અભાવ.

ક્રિયા એ કર્મ, ઉપયોગ એ ધર્મ, પરિણામ એ બંધ, ભૂલ એ મિથ્યાત્વ, શોકને સંભારવો નહીં: આ ઉત્તમ વસ્તુ જ્ઞાનીઓએ મને આપી.

તુજ પાદથી સ્પર્શાઈ એવી ધૂલિને પણ ધન્ય છે.

જેને પુણ્યની રુચિ છે તેને જડની રુચિ છે, તેને આત્માના ધર્મની રુચિ નથી.

અહો! શ્રી સત્‌પુરુષ! અહો! તેમના વચનામૃત મુદ્રા અને સત્‌સમાગમ! વારવાર અહો! અહો!!

જૈનં જયતિ શાસનં અનાદિનિધનમ્!

ચૈતન્યપદાર્થની ક્રિયા ચૈતન્યમા હોય, જડમા ન હોય.

મથી પરમાત્મદ્રવ્ય ઉપાદેય છે

જ્ઞાનમય શુદ્ધાત્મસ્વરૂપ ઉપાદેય છે

। ઉપાદાનરૂપ નિર્વિકલ્પ સમાધિ

શુદ્ધાત્મસ્વરૂપ છે તે આરાધવા

વભાવ શુદ્ધાત્મતત્ત્વ જ સત્ય છે.

દંસણમૂલો ધમ્મો । ધર્મનું મૂળ દર્શન છે.

સમયસાર જિનરાજ હૈ, સ્યાદ્વાદ જિન વૈન.

હું સચ્ચિદાનંદ પરમાત્મા છું.

સ્વરૂપસ્થિત સદ્ગુરુદેવનો પ્રભાવનાઉદય જગતનું કલ્યાણ કરો, જયવંત વર્તો.

આત્મા પોતાપણે છે અને પરપણે નથી એવી જે દૃષ્ટિ તે જ ખરી અનેકાંતદૃષ્ટિ છે.

વહુ સાધન બાર અનંત કિયો, તદપિ કછુ હાથ હજુ ન પર્યો; અબ ક્યોં ન બિચારત હૈ મનસે, કછુ ઔર રહા ઉન સાધનસેં.

દુર્લભ મનુષ્યપણું પામીને જે વિષયોમાં રમે છે તે રાખને માટે રત્નને બાળે છે.

મહાપુરુષના આચરણ જોવા કરતા તેનું અંતઃકરણ જોવું એ વધારે પરીક્ષા છે.

ગમે તેવા તુચ્છ વિષયમા પ્રવેશ થતા ઉજ્જવલ આત્માઓનો સ્વતઃ વેગ વૈરાગ્યમા ઝંપલાવું એ છે.

જ્ઞાનથી જ રાગદ્વેષ નિર્મૂળ થાય. જ્ઞાનનું મુખ્ય સાધન વિચાર છે. વિચારદશાનું મુખ્ય સાધન સત્પુરુષના વચનનું યથાર્થ ગ્રહણ છે.

ગમ પડ્યા વિના આગમ અનર્થકારક થઈ પડે છે સંત વિના અંતની વાતમા અંત પમાતો નથી

અંતરનું સુખ અંતરની સ્થિતિમાં છે, સ્થિતિ થવા માટે બાહ્ય પદાર્થોનું આશ્ચર્ય ભૂલ સમશ્રેણી રહેવી દુર્લભ છે,

નિમિત્તાધીન વૃત્તિ ફરી ફરી ચલિત થઈ જાય છે, ન થવા અચળ ગભીર ઉપયોગ રાખ.

શુદ્ધ ઉપયોગ એ ધર્મ; ભાવે ભવને। અભાવ

ક્રિયા એ કર્મ, ઉપયોગ એ ધર્મ, પરિણામ એ બંધ, ભૂલ એ મિથ્યાત્વ, શોકને સંભારવો નહીં: આ ઉત્તમ વસ્તુ જ્ઞાનીઓએ મને આપી.

તુજ પાદથી સ્પર્શાઈ એવી ધૂલિને પણ ધન્ય છે

જેને પુણ્યની રુચિ છે તેને જડની રુચિ છે, તેને આત્માના ધર્મની રુચિ નથી.

અહો! શ્રી સત્‌પુરુષ! અહો! તેમના વચનામૃત

મુદ્રા અને સતુસમાગમ! વારવાર અહો! અહો!!

જૈનં જયતિ શાસનં અનાદિનિધનમ્!

ચૈતન્યપદાર્થની ક્રિયા ચૈતન્યમા હોય, જડમા ન હોય.

નિરજન જ્ઞાનમયી પરમાત્મદ્રવ્ય ઉપાદેય છે

શિવમય અનુપમ જ્ઞાનમય શુદ્ધાત્મસ્વરૂપ ઉપાદેય છે

શુદ્ધાત્મદ્રવ્યની પ્રાપ્તિના ઉપાદાનરૂપ નિર્વિકલ્પ સમાધિ ઉપાદેય છે

કેવળજ્ઞાનાદિ ગુણસ્વરૂપ જે શુદ્ધાત્મસ્વરૂપ છે તે આરાધવા યોગ્ય છે

ચિદાનંદ ચિદ્રૂપ-એક અખંડસ્વભાવ શુદ્ધાત્મતત્ત્વ જ સત્ય છે.

